

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2010

Šárka Poskočilová

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Magické město Praha

Šárka Poskočilová

Bakalářská práce

2010

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Šárka POSKOČILOVÁ**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia**
Název tématu: **Magické město Praha**
Zadávací katedra: **Katedra historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod 2. Magické město a. Město jako předmět literárního ztvárnění b. Kategorie "Magické Prahy" 3. Praha v minulosti a současné české próze a. Tradice "Magické Prahy" v tvorbě Gustava Meyrinka b. Michal Ajvaz a magický realismus c. Fantaskní Praha v díle Daniely Hodrové 4. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

RIPELLINO, Angelo Maria: Magická Praha. Odeon, Praha 1992
HODROVÁ, Daniela: Místa s tajemstvím. Kapitoly z literární topologie. Praha 1994
HODROVÁ, Daniela: Citlivé město. (eseje z mytopoetiky). Praha 2006
ADAMOVIČ, Ivan; NEFF, Ondřej: Slovník české literární fantastiky a science fiction. Praha 1995
KREJČÍ, Karel: Praha legend a skutečností. Praha 1981

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Vladimír Novotný, Ph.D.

Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2008**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2010**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 20. 3. 2010

Šárka Poskočilová

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala panu doc. PhDr. Vladímíru Novotnému Ph.D. za podnětné poznámky k mé práci, Milanu Poskočilovi za pomoc při formální úpravě mé práce a v neposlední řadě také svým rodičům a blízkým za podporu a povzbuzení.

SOUHRN

Práce je věnována zobrazení prostoru města Prahy. Zaměřuje se na vybraná prozaická díla Gustava Meyrinka, Michala Ajvaze a Daniely Hodrové. Text je rozdělen do dvou částí, první z nich je teoretická a v druhé je již přistoupeno k samotné analýze daných textů. Jednotliví autoři jsou nejdříve stručně představeni a v další fázi je věnován prostor interpretaci jejich děl. Pozornost je soustředěna na pražské reálie a na jejich analýzu podloženou teoretickými pracemi Daniely Hodrové. Zvláštní zřetel je brán zejména na magické prvky, které se v textech objevují.

KLÍČOVÁ SLOVA

město; Praha; Gustav Meyrink; Michal Ajvaz; Daniela Hodrová

TITLE

Magical city of Prague

ABSTRACT

Final paper is dedicated to scheme of city of Prague. It is focused on selected prozaic pieces of Gustav Meyrink, Michal Ajvaz and Daniela Hodrova. Text is dividend into two parts, first of them is theoretical and in the second one there is an analysis of the texts given. Firstly, individual authors are briefly presented and then there is some space for the interpretation of their prozaic pieces. Attention is focused on Prague realias and on the analysis motivated by theoretical works of Daniela Hodrova. Special regard is focused on the magical elements which appeal in the texts.

KEYWORDS

city; Prague; Gustav Meyrink; Michal Ajvaz; Daniela Hodrová

OBSAH

1. Úvod.....	1
2. Magické město	2
2.1. Město jako předmět literárního ztvárnění	3
2.2. Kategorie „Magické Prahy“	7
3. Praha v minulosti a současné české próze.....	13
3.1. Tradice „Magické Prahy“ v tvorbě Gustava Meyrinka	15
3.1.1. Gustav Meyrink a Praha	15
3.1.2. Magie a mystika	17
3.1.3. Golem	19
3.1.4. Prostor a pražské reálie v Golemovi	23
3.2. Michal Ajvaz a magický realismus	28
3.2.1. Život a dílo Michala Ajvaze	28
3.2.2. Druhé město	30
3.2.3. Druhé město a prostor	34
3.3. Fantaskní Praha v díle Daniely Hodrové.....	39
3.3.1. Daniela Hodrová a její literární tvorba.....	39
3.3.2. Podobojí	41
3.3.3. Kukly	43
3.3.4. Théta.....	46
3.3.5. Trýznivé město Praha.....	48
4. Shrnutí.....	52
5. Závěr.....	56
Resume	57
Použitá literatura	58

1. Úvod

Praha stověžatá, zlatá, matička měst a srdce Evropy. Město, které i v mém srdci zanechalo svou stopu. Snad nejkrásnější se mi jeví za noci, kdy je osvětlena tisícem světlušek a kdy se odraz Hradčan zrcadlí na hladině Vltavy. Je důstojná, krásná, honosná a procházejí jí dějiny celého našeho národa. A snad i proto jsem si zvolila „Magickou Prahu“ jako téma své bakalářské práce.

Tématem této práce je zobrazení prostoru města Prahy ve vybraných dílech tří spisovatelů. Záměrně jsem si vybrala autory, kteří netvořili ve stejné době, abych poukázala na tradici zobrazování Prahy jako magického místa. Těmito autory jsou Gustav Meyrink, Michal Ajvaz a Daniela Hodrová. Nejprve jsem se zaměřila na jednotlivé profily autorů, zařadila je do literárních proudů a kulturních souvislostí a pak jsem přistoupila k reflexi jednotlivých děl. Jádrem této práce jsou tři romány, *Golem* Gustava Meyrinka, *Druhé město* Michala Ajvaze a trilogie *Trýznivé město* Daniely Hodrové.

Práce je rozdělena do několika kapitol. V první z nich se věnuji obecně toposu města. Součástí této kapitoly je také pohled na Prahu jako na středověké velkoměsto. V následující části se zaměřuji na literární ztvárnění Prahy. Nejprve se pokusím interpretovat román *Golem* Gustava Meyrinka. Ačkoliv je to autor, který publikoval zejména na v první polovině dvacátého století, tak můžeme v jeho tvorbě najít mnoho společných prvků, které jej pojí s literární tvorbou Daniely Hodrové a Michala Ajvaze. Ostatně těm se věnuji hned v následujících kapitolách, kdy se moje úsilí soustřeďuje na problematiku zobrazování pražských reálií v románech *Druhé město* a *Trýznivé město*. Společným jmenovatelem všech tří spisovatelů není jen umístění dějů románu do tajemných prostorů Prahy, ale stává se jím také pojem magický realismus, jehož prvky můžeme nalézt ve všech zmíněných románech. Na tento fakt upozorňuji zejména v závěrečném shrnutí, které tvoří rekapitulaci mnou zkoumané problematiky.

Problematikou prostoru v románu se obsáhle věnuje spisovatelka a literární vědkyně Daniela Hodrová, jejíž teoretická díla se pro mne stala důležitým zdrojem informací. Zejména se jedná o práce *Citlivé město* a *Místa s tajemstvím*. Pomyslným průvodcem po světě německé literatury v českých zemích se pro mne stala kniha Pavla Kosatíka *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. Dále jsem čerpala informace z množství časopisů a recenzních příspěvků, především pak z literárního obtýdeníku *Tvar*.

2. Magické město

V první části této práce se zaměřím na topos města a jeho ztvárnění v literatuře. Této problematice se obsáhle věnuje spisovatelka a literární vědkyně Daniela Hodrová o jejíž díla se budu ponejvíce opírat. Jedná se zejména o knihy *Místa s tajemstvím* a *Citlivé město*, které se staly důležitým zdrojem inspirace pro tuto práci. Nejprve se zaměřím na všeobecnou charakteristiku města jako prostředí, které literatura zobrazuje. Přesvědčíme se, že samotné město nemusí být jen kulisou, kde se odehrává děj příběhu. Odhalíme, že toto prostředí se neustále mění, vyvíjí a v různých obdobích je na něj nahlíženo z odlišných perspektiv. Dále upozorním také na to, že důležitou roli ve vnímání města hraje jeho uspořádání. Všechny tyto postřehy pak uplatním v další kapitole, kde se zaměřím na samotnou Prahu. V této části se vrátím zpět do středověké minulosti a přiblížím některé reálie, které jsou pro Prahu, kterou vnímám jako město s atmosférou, neboli také „magické“ město, charakteristické. Připomenu období rozkvětu doby Karla IV., pozastavím se v alchymistické laboratoři Rudolfa II. a v neposlední řadě se ohlédnu za změnami, které Praha jako naše hlavní a rezidenční město prodělala. Tím se už dostáváme do současného města a tak se pomalu přesunu k literárnímu ztvárnění Prahy v nové české literatuře, ale o tom by měla vypovídat až následující kapitola.

2.1. Město jako předmět literárního ztvárnění

Daniela Hodrová v knize *Místa s tajemstvím* v kapitole Město píše: „Román bývá někdy prohlašován za urbánní žánr, čemuž lze rozumět nejen tak, že je plodem městské kultury, ale že se město stává jedním z ústředních románových míst.“¹ Důležité pro tuto práci je, v jaké roli se ovšem město v literatuře objevuje. Hodrová rozlišuje tři základní způsoby zobrazení:

- město jako objekt
- město jako prostředí
- město jako postava.

V umělecké literatuře převládá pojetí města jako prostředí.² V románech je město často pojato jako místo individuální zkušenosti hrdiny. Mnohdy se v nich rýsuje jen fragment města, který je problematický, ale vždy jedinečný. Město k hrdinovi promlouvá útržkovitými znaky.³ Na tomto místě bych připomněla tvorbu pražských Němců a Židů, u kterých se právě s pojetím města jako dvojníka, města, které je antropomorfizováno, setkáváme nejvýrazněji a to především v *Golemovi* Gustava Meyrinka⁴. Také tomuto tématu se budu podrobněji věnovat v jedné z následujících kapitol.

V knize *Citlivé město* mne zaujala myšlenka, že město je palimpsest, který je neustále přepisován, doplňován a nebo dokonce vymazáván.⁵ Tímto přepisováním jsou mýněny především přestavby, nově vznikající budovy a čtvrti a nebo bourání například zastaralých a nevyhovujících částí, které známe z dějin Prahy, kdy zaniklo například ghetto. Změny se samozřejmě neděly jen v minulosti, město se mění každým okamžikem, roste a mohutní, proniká do okolní krajiny. Tyto zásahy mají vliv na vnímání města nejen obyčejného chodce či obyvatele, obzvláště citliví k nim bývají zejména umělci. Dnes už v Praze nenalezneme mnohá místa, která byla literárně ztvárněna, a tak přežívají jen v literárním textu a tvoří tak městské texty. Můžeme tedy říci, že každé město má soubor svých textů, které o něm vypovídají. Jak tento text vlastně vypadá? „Urbánní text - a napříště budu mít na mysli prakticky výhradně velkoměstský literární text - zakládá určité rysy a postupy, jež se u textu venkovského nebo *krajinného* (lesního, mořského, pouštního) vyskytují spíš výjimečně, například polytematičnost, vícehlediskovost, mnohojazyčnost (bachtinovské *různořečí*),

¹ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha, 1994. ISBN 80-85917-03-3. s. 94.

² Tamtéž.

³ Tamtéž, s. 108.

⁴ Tamtéž, s. 97

⁵ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 22.

mnohopříběhovost. Výrazněji než v jiných typech textů je v městském textu také intertextovost a fragmentárnost.“⁶ Mne budou nadále zajímat především ty texty, které do sebe absorbovaly atmosféru Prahy. Než však přistoupím ke kapitole týkající se přímo Prahy, tak se ještě vrátíme k samotnému městu. Jaké máme typy měst a čím se od sebe liší?

Je zřejmé, že město jako takové se neustále vyvíjí, u mne samotné samo slovo město evokuje neustálý ruch, proudění lidí a různých dopravních prostředků, nepřestávající hemžení a pohyb. Dnešní město jakoby prorůstalo stále dále do volného prostoru a rozšiřovalo své teritorium. Již nebývá obeháno hradbami, které by jej jasně oddělovaly od okolního prostředí. Zbourání městských hradeb pro město znamenalo zrušení hranice mezi městem a okolím a možnost růstu periferií. Město se tak otevírá, je místem větší svobody a větších možností.⁷ Hradby tvořily jakousi ochrannou hráz, tvořily město uzavřeným a chráněným, dávaly obyvatelům pocit bezpečí. Na druhou stranu tato uzavřenost mohla v obyvatelích vyvolávat jistý pocit frustrace, neboť zabraňovaly volnému svobodnému pohybu z města ven a naopak. Vznikl tak prostor, který lze s nadsázkou přirovnat k prostoru uzavřeného pokoje nebo vězení, kterým se ve své knize *Poetika míst* zabývala Daniela Hodrová. V kapitole Smysl pokoje upozorňuje na opozici uzavřenosti a otevřenosti prostoru, kde pokoj představuje vnitřek, tedy prostor ohraničený a uzavřený. Jeho otevřenost je zajištěna dveřmi nebo okny, pokud je lze otevřít.⁸ Stejně je tomu podle mého názoru u města, které je uzavřeným prostorem, je-li obeháno hradbami, ale jeho otevřenost zajišťují brány. Také uvnitř města mohou vznikat prostory vnímané jako vězení, tedy prostory zcela uzavřené bez možnosti úniku. Tím se pro své obyvatele stávalo například ghetto, město uvnitř města.

Vraťme se ještě do středu města, do jeho centra, které často představuje historické jádro, místo s jeho nejdelší pamětí, ačkoliv ne všechna města se mohou historickým jádrem pochlubit. Důležitým faktorem je, jaký princip se uplatňoval při počáteční výstavbě měst. „V období nového rozmachu městské kultury se rozvíjí řada měst na nepravidelných půdorysech starších tržních osad a podhradí. Řada měst se však stavěla zcela nově - ať již na dříve neosídlených územích, nebo proto, že se staré osídlení zcela zbouralo, případně se stalo předměstím nové obce. U takových měst pak můžeme zjistit velmi jasné zásady prostorového řešení, můžeme klasifikovat různé typy centrálních nebo podélných půdorysů,

⁶ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 47.

⁷ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha, 1994. ISBN 80-85917-03-3. s. 101.

⁸ HODROVÁ, Daniela. Smysl pokoje. In HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika míst: Kapitoly z literární tematologie*. Jinočany, 1997. ISBN 80-86022-04-08. s. 217.

jejichž základem je většinou šachovnicové uspořádání uliční sítě.“⁹ Vznikají tak dva základní typy půdorysů měst, které můžeme pojmenovat jako šachovnicový typ a typ kruhový, nepravidelný. Daniela Hodrová pak mluví v této souvislosti o principu hnízda, který se utváří obkružováním středu (princip nepravidelný či kruhový). Mnohdy se ovšem oba principy při rozrůstání města kombinují a tak se stává, že sídliště v kruhu obklopují střed šachovnicového půdorysu.¹⁰ Za připomínku dozajista stojí, že města kruhová, nepravidelná často tvoří tzv. město osobnost, město, které má výrazný střed a dominanty, na rozdíl od měst šachovnicových, kde tyto dominanty převážně zcela chybí. Za určitých okolností se město proměňuje v labyrint, nebo přesněji pouze jeví jeho znaky. Dojem labyrintu vyvolávají často úzké a křivolaké uličky, které můžeme znát například i z historických částí Prahy. Labyrintem se ovšem město stává především pro cizince nebo chodce, který ulicemi bloudí v horečce, ve snu nebo omámen drogou, nikoli však pro chodce každodenního.¹¹

Oproti tomu města šachovnicového typu vzbuzují dojem přehlednosti, praktičnosti, zdají se být snadno čitelná, ulice bývají číslovány nebo označovány podle světových stran. Problém nastává při hledání středu, který většinou buď neexistuje a nebo je umístěn v jiné úrovni. Při hledání tohoto středu se pak město stává často neproniknutelným labyrintem, je nepřehledné a zašifrované.¹² Náhle se pro nás stává i šachovnicový typ města místem s tajemstvím, odhalujeme jeho hloubku, jinou dimenzi. Není tedy jasným protikladem typu kruhového, jak by se na první pohled mohlo zdát. Oba principy mohou vytvářet složitý a nepřehledný labyrint, pro cizího chodce jen obtížně čitelný. „Takový chodec může Peking nebo New York, tedy města převahou geometrická, vnímat a pojímat podobně jako Prahu, představující město převahou shlukové - jako město *s hloubkou*, s tajemstvím, jako magický Text. Není snad *protipřírodní* Petrohrad, šachovnicové město, město *s maskou* přehlednosti, pro svou skrytou ambivalenci zdrojem úzkosti (...) úzkosti možná bytostnější, než je ta, kterou pocítují hrdinové labyrintických, jakoby primárně ‚magických‘ měst, třeba hrdina Meyrinkova *Golema* (1915)? Z přízračného ducha měst obou typů se rodí dvojník a hrozí zkáza - v podobě ožívající sochy, Goljadkina mladšího, ‚nikoho‘, postavičky z tapet a dalších.“¹³ Tím se dostáváme k dvojznačnosti města, které v sobě nosí svého dvojníka nebo se v něj proměňuje. Hodrová si dále všímá, že dvojznačnost se v literárním textu objevuje zejména tam, kde je použita analogie, přičemž je tento postup vlastní mystickému

⁹ HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha, 1996. ISBN není uvedeno. s. 16.

¹⁰ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 70.

¹¹ Tamtéž, s. 17-18.

¹² Tamtéž, s. 74.

¹³ Tamtéž, s. 74-75.

a magickému myšlení. „Často v něm (v urbánním textu - pozn. autora) figurují města, v nichž se princip analogie prosazuje výrazněji než v jiných. Dějištěm příběhů, ve kterých vystupují analogické bytosti nebo je identita postavy osudově zatemněna, se ne náhodou stává město protkané kanály, zrcadlícími, zdvojujícími město, město-labyrint, v němž ‚podobné‘ bývá obtížné odlišit od ‚stejného‘ (...) Ke zjevení dvojníka a znejistění, ztrátě identity dochází ovšem i tam, kde se prostor neukazuje jako ‚stejný‘, přitom zavádějící, ale kde se známá místa najednou ukazují jako neznámá, *jiná* (Praha v *Golemovi* aj.).“¹⁴ Stylizace města jako dvojníka podle Hodrové znamená: „(...) proměnu místa, které bylo dosud objektem hrdinovy touhy, tedy něčím, co bylo od člověka odděleno, existovalo mimo něj (v okamžiku ‚dosažení‘ se dostavilo rozčarování), v něco, co je vlastně jeho součástí, tedy jakýmsi vnitřním subjektem subjektu, další dimenzí vědomí. Místo se stává něčím, co člověk nosí s sebou jako ulitu, co bez něj de facto neexistuje. Hranice mezi místem a člověkem se zpochybňuje a stírá.“¹⁵ Hrdina se tedy proměňuje jen v jakousi loutku a stává se s městem existenčně propojen.

V předešlé části jsem se zmínila, že centrum je považováno za místo s pamětí. Pokud se ovšem zaměříme na novější tvorbu autorů, kteří umísťují svá díla do pražských reálií, tak můžeme zpozorovat jistý odklon od pravého jádra města. Spolu s hrdiny románů se často přesouváme právě na periferie města, kde se vytváří tzv. nepravá jádra. Periferie vystupuje jako pamětí nezatížené místo. S odklonem od jádra se setkáváme již u *Golema* Gustava Meyrinka, kdy se pohybujeme především v prostředí ghetta, které tímto vytváří nepravé centrum. Na okraj města se také dostáváme spolu s Kafkovým hrdinou Procesu, Josefem K., který je odveden a popraven v prostředí opuštěného lomu. Hodrová pak svou trilogii *Trýznivé město* umísťuje vyloženě na periferii. Alexander Bobrakov - Timoškín o tomto posunu píše: „Vznikají nová symbolická centra jako Židovské pece, Hagibor, karlínský tunel. Jinými slovy, prostor Prahy se už nečlení na centrum a periferii, každé místo má svou paměť, ale jedno místo může přejít v jiné, ‚zakuklit se‘, skrýt svou pravou tvář.“¹⁶ Zde už se dostáváme ovšem k textům spojených výhradně s Prahou a jejími reáliemi a proto přikročím k další kapitole.

¹⁴ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 76-77.

¹⁵ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha, 1994. ISBN 80-85917-03-3. s. 97-98.

¹⁶ BOBRAKOV-TIMOŠKIN, Alexander. Proměny pražského textu v české literatuře 20. století. In FEDROVÁ, Stanislava (ed.). *Otázky českého kánonu*. Praha, 2005. ISBN 80-85778-50-5.

2.2. Kategorie „Magické Prahy“

Praha je středověké velkoměsto, které vzniklo postupným narůstáním a spojováním jednotlivých částí. Za doby Karla IV. vznikají významné stavby jako například přestavba Pražského hradu a dobudování Vyšehradu, je postavena celá nová část, tzv. Nové Město. Po velké povodni roku 1342, která poničila původní Juditin most, nechal císař roku 1357 položit základní kámen pro most nový, později nazvaný Karlův. „Dodejme ještě, že 516 metrů dlouhý a téměř 10 metrů široký Karlův most byl založen v období letního slunovratu 9. července 1357, kdy došlo ke konjunkci Slunce se Saturnem, a to přesně v 5 hodin a 31 minut, kdy bylo v ascendentu znamení Lva - heraldického znaku Českého království. Číselné vyjádření přesného času položení základního kamene tvoří souměrné číslo složené z čísel lichých: 1-3-5-7-9-7-5-3-1.“¹⁷ Toto píše ve své knize věnované Praze Bohumil Vurm, datum mělo být totiž nejšťastnějším a nejvhodnějším okamžikem roku a mělo magický význam. Tímto počinem měl být most ochráněn od všeho zlého a měli se mu vyhnout všechny živelné katastrofy. „Císař Karel totiž vytvořil letní slunovratovou scénu, kterou můžeme dodnes vidět při pohledu z brány Staroměstské mostecké věže. Slunce v té době a z tohoto pohledu zapadá za katedrálou sv. Víta - patrona katedrály i mostu.“¹⁸ Možná právě tyto zdánlivé drobnosti tvoří z Prahy „magické město“, jak ji nazval ve své práci Angelo Maria Ripellino. Hodrová také poukazuje na to, že v Praze významně působí síla středu, paměť a duchovní energie, „která vše a usazuje se v tomto městě jako v kotli (...)“¹⁹ Dodávám ještě, že tyto výrazné dominanty tvoří hlavní reálie zobrazované v literatuře.

Ještě v době Václava IV. se Praha těšila růstu a další výstavbě, ovšem pak nastává období úpadku. Jisté oživení přináší doba Rudolfa II., který stěhuje svůj císařský dvůr do Prahy. Učinil ji tak středem Svaté říše římské a navázal tak na odkaz Karla IV., pro kterého byla Praha Novým Jeruzalémem.²⁰ V této době se do Prahy dostává řada významných osobností, vědců, umělců, ale také podvodníků a šarlatánů. Značného rozkvětu dosahuje alchymie, pro kterou měl slabost i sám císař. Oblíbenost astrologie je v tomto období samozřejmá. Císař žil uměním, zabýval se sběratelstvím, astronomií a alchymistickou kuchyní, kde hledal cestu k elixíru života. „Královský letohrádek, z jehož terasy podle dlouho se držící tradice Rudolfovi astronomové pozorovali hvězdné nebe, bizarní Zlatá ulička alchymistů, Lví dvůr,

¹⁷ VURM, Bohumil. *Tajné dějiny Prahy: Mystérium Karla IV. a Rudolfa II.* Praha, 2000. ISBN 80-7281-024-3. s. 161.

¹⁸ Tamtéž, s. 160.

¹⁹ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky.* Praha, 2006 ISBN 80-86903-30-3. s. 50.

²⁰ VURM, Bohumil. *Tajné dějiny Prahy: Mystérium Karla IV. a Rudolfa II.* Praha, 2000. ISBN 80-7281-024-3. s. 197.

v němž byl chován svobody zbavený dravec afrických pouští, jehož život byl zdánlivě jakýmsi mystickým poutem spojen s životem královým, Faustův dům, domnělé sídlo slavného čaroděje, tajemné ghetto s romantickým prastarým hřbitovem i krví náboženského fanatismu potřísněnou starou synagógou, obestřené tajuplnou rouškou moudrosti učeného rabína, který tu kouzelným slovem uskutečňoval zázraky, k nimž věda dospěla přirozenou cestou až o několik staletí později - to je rámeček, uzavírající fantastickou atmosféru rudolfínské Prahy.²¹ Jsou to z velké části právě tyto reálie, které ve své tvorbě připomíná také Gustav Meyrink. Rudolfínská atmosféra prostupuje celou jeho knihou *Anděl západního okna*, která je věnována alchymistovi Johnu Deeovi, který přišel na pražský dvůr, aby získal císařovu podporu. Ačkoliv se děj odehrává převážně v Anglii, tak tu významným způsobem vystupuje také Praha.

Praha jakoby působila na lidi dvojitým dojmem. Na jedné straně člověka neodolatelně přitahuje, ale na druhé se často stává jakousi tajemnou pastí. Ripellino píše, že „v pražské půdě se dobře daří spleenu, bezútěšnosti černošských blues.“²² Je Praha opravdu „místem s tajemstvím“? Hodrová k tomuto nevědomému vnímání píše: „Existuje-li nějaké tajemství města (duše města, genius loci, mýtus města), pak se neskrývá kdesi ve městě, jak tomu bývá v románech s tajemstvím, nýbrž je přítomno v samotném vnímání města, splývá s určitým typem tohoto vnímání. Duše města je čímsi skrytě působícím, podobně jako lidské vědomí. Zdá se, že některé doby jsou k tomu, co se nazývá duše města, geniem loci nebo ještě jinak, citlivější než jiné.“²³

Samotný vnější obraz města poznamenala ještě další událost, kterou byla asanace Prahy na konci 19. století, při které došlo k přestavbě některých čtvrtí, které nevyhovovaly zejména hygienickým podmínkám. Přestavba a bourání starých domů se týkalo také pražské čtvrti Josefov, známé jako pražské ghetto. „Zatímco Praha měnila stavební styly a rostla, zůstávalo ghetto stále tímž shlukem podsaditých středověkých baráček, jen tu tam převýšených barokním výrůstkem“²⁴ Ripelliniho popis ghetta je velmi barvitý:

„Ghetto, jak je známe ze zažloutlých fotografií a obrazů Jana Minaříka, Antonína Slavíčka a jiných malířů z počátku 20. století, vděčilo za svou malebnost bizarní, takřka akrobatické architektuře. Šišaté, oprýskané, skvrnité, smrduté příbytky, království krys, se k sobě tiskly, překrývaly se, přerůstaly se a prorůstaly. Výsledkem byl bizarní labyrint špinavých,

²¹ KREJČÍ, Karel. *Praha legend a skutečností*. Praha, 1981. ISBN není uvedeno. s. 97-100.

²² RIPELLINO, Angelo Maria. *Magická Praha*. Přel. Alena Hartmanová, Bohumír Klípa. Praha, 1992. ISBN 80-2070383-7. s. 345.

²³ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 38-39.

²⁴ RIPELLINO, Angelo Maria. *Magická Praha*. Přel. Alena Hartmanová, Bohumír Klípa. Praha, 1992. ISBN 80-2070383-7. s. 140-141.

nedlážděných uliček úzkých jak šachty, odkud koště slunce jen vzácně vymetlo smetí stínu. Ty škaredé, nezuživé chodníčky zničehonic zmizely v břiše nějakého domu, zase se vynořily a najednou skončily před slepou zdí. Byly to uličky klikaté, s lucernou na rohu, s podezřelými loužemi před vraty v gotických výklencích. Střívka, kterým jejich popletenost vtiskovala zdání čehosi podnapilého, mátožného, snového.²⁵

Není divu, že právě z těchto končin, které jsou středem pražské magie, se rodí přízrak Golema, obří hliněné sochy. Již v době Rudolfa II. v těchto podmínkách vznikaly pražské židovské pověsti. Mezi nejznámější pak patří právě ty o moudrém rabínu jménem Löw ben Becalel, které odrážely typickou atmosféru rudolfínské Prahy, kdy se šarlatánství a eskamotérství mísilo s novými revolučními poznatky přírodních věd. Nejpopulárnější se stala pověst o Golemovi, který byl vyroben z hlíny a ožívován kouzelným šémem vloženým do úst. Pověst je prastarého původu, ale zapsána byla prvně až v 19. století, avšak natolik se hodila do atmosféry pražského ghetta, že tu zapustila své kořeny a ostatní varianty zatlačila do pozadí. V době, kdy se opět vynořila postava ožívající hliněné sochy z mizejícího ghetta, žil v Praze německý spisovatel Gustav Meyrink, který vydal fantastický román o Golemovi.²⁶ Tento román se stal rychle světově slavným a myslím si, že je v něm zdařile zachycena atmosféra a mystika Prahy. To vše přispělo k vnímání Prahy a zejména židovské čtvrti jako dvojznačné, jiné, výjimečné. Tísňivá atmosféra se projevuje také v díle Franze Kafky a to zejména v románu *Proces*, ačkoliv tu město není nikde jmenováno. Ripellino píše: „(...) Kafka nasál všechny šťávy a jedy rodného města, přijal je za své jako běsovství.“²⁷

Vraťme se však ještě na okamžik k samotnému městu a jeho výstavbě. V první kapitole jsem jmenovala dva principy, které se uplatňují při výstavbě měst a to buď princip shlukový, kruhový a nebo šachovnicový. Jaký z těchto dvou principů se uplatnil při výstavbě Prahy? Prahu můžeme jednoznačně zařadit mezi města, kde se uplatňuje převážně princip obkružování středu či centra, ačkoliv jak už bylo řečeno, často se oba tyto způsoby výstavby mísí a je tedy nabíledni, že v jednom městě nalézáme oba. Můžeme říci, že celé Čechy jsou kruhovitého charakteru a tento jejich charakter je vyjádřen v jejich samotném středu - tedy v Praze, kde nacházíme různé stavby tohoto tvaru.²⁸ Je to město s jasnými dominantami, jeho tvar určují jak geografické tak geologické faktory. „Praha má výjimečné postavení. Nachází

²⁵ RIPELLINO, Angelo Maria. *Magická Praha*. Přel. Alena Hartmanová, Bohumír Klípa. Praha, 1992. ISBN 80-2070383-7. s. 141.

²⁶ KREJČÍ, Karel. *Praha legend a skutečností*. Praha, 1981. ISBN není uvedeno. s. 121-124.

²⁷ RIPELLINO, Angelo Maria. *Magická Praha*. Přel. Alena Hartmanová, Bohumír Klípa. Praha, 1992. ISBN 80-2070383-7. s. 45.

²⁸ VURM, Bohumil. *Tajné dějiny Prahy: Mystérium Karla IV. a Rudolfa II.* Praha, 2000. ISBN 80-7281-024-3. s. 25.

se v geografickém středu Evropy. Je jejím srdcem, nikoli však orgánem pumpujícím krev a zajišťujícím oběh životně důležité tekutiny, nýbrž srdcem duchovním, které se nachází uprostřed hrudi a je zdrojem božské inspirace. Je také pupkem, ve stejném smyslu jako bývaly *pupkem světa* řecké Delfy. Je evropskou ‚anahátou‘ - srdeční čakrou.²⁹ Tím se opět dostáváme k symbolu kruhu jako jednoty a pospolitosti, ale také nekonečnosti a neustálé obrody. Kruh často také vymezuje posvátný prostor a má tvořit ochranu před špatnými, nežádoucími silami.

Jak ale vystupuje Praha se svými dispozicemi ve vztahu k literatuře? „Praha si zachovala svůj středověký půdorys s volnou, negeometrickou kompozicí. Pro její starou část je charakteristické množství individuálních prostorů a prostůrků, zákoutí, křivolakých uliček, průchodů. Tento půdorys je mnohem dynamičtější než půdorys symetrický, kterým se obvykle vyznačují města renesanční, klasicistní, ale také periferie, činžákové čtvrti a sídliště, rostoucí zpravidla podle šachovnicového schématu okolo historického jádra. Možno říci, že Praha svou dispozicí vlastně ideálně vyhovuje pojetí ‚města jako labyrintu‘. V jejím půdorysu se uplatňují četné iracionální momenty, které v krizové situaci národa (válka) a individua (na prahu sebevraždy, rozdvojené vědomí) začínají vystupovat, vepisují se do obrazu prostoru v románu a determinují jeho syžet (bloudění, objevení dvojníka).“³⁰ Dá se tedy říci, že Prahu její dispozice přímo předurčují k pojetí jako labyrintu nebo dokonce hlavolamu. Často v těchto uličkách bloudí literární hrdinové a hledají svou identitu a nebo jí naopak ztrácí, absolvují cestu zasvěcení, iniciace. Tak například bloudí ulicemi staré Prahy Athanasius Pernath nebo bezejmenný hrdina Ajvazova *Druhého města*. Jedna zásadní událost jim převrací dosavadní život vzhůru nohama, aby se jim odkryl jiný svět, schovaný pod povrchem toho běžného, všedního. Město k nim promlouvá jinou řečí, dělá z lidských bytostí loutky, které ovládají nadpozemské síly. Loutkovost se také objevuje v díle Daniely Hodrové.

A jaké změny se odehrávají v současnosti v tomto velkoměstě? Praha se neustále rozrůstá, rozšiřuje své teritorium a proniká do okolní přírody. Vznikají nová sídliště, na jejích okrajích rostou tzv. satelitní městečka, přičemž je největší důraz kladen na funkčnost. Bohumil Vurm ve své knize také podotýká: „Pokud na Prahu pohlížíme jako na každé jiné velkoměsto, které je nutné upravit tak, aby vyhovovalo potřebám současného uspěchaného a chaotického světa, pak nebude ničím jiným než uspěchaným a chaotickým velkoměstem. Budeme-li stavitelská díla našich předků považovat za zastaralá a požadavkům moderní doby nevyhovující, aniž

²⁹ VURM, Bohumil. *Tajné dějiny Prahy: Mystérium Karla IV. a Rudolfa II.* Praha, 2000. ISBN 80-7281-024-3. s. 24.

³⁰ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie.* Praha, 1994. ISBN 80-85917-03-3. s. 102.

bychom se snažili chápat jejich funkci, zničíme jedinečný charakter města. Pokud nebudeme respektovat krajinu, která vytvořila základní tvar města, pak změníme jeho osud.“³¹ Tvář města se neustále mění, viditelnost dřívějších dominant zaniká a nahrazují je dominanty nové, moderní. Z center se přesouváme na okraje, periferie, které i v literatuře hrají stále větší roli. Městský text se tak proměňuje. Přesto se domnívám, že tzv. „magičnost“ tohoto města je nadále aktuální, že Praha k nám stále promlouvá mocí svého ducha, kterého může pocítit každý vnímavý chodec či obyvatel.

Praha byla vždy důležitou kulturní a obchodní křižovatkou. Je tedy logické, že se zde setkávaly různé kultury a lidé odlišných národností. Ripellino vidí ve své době Prahu jako město několika národů. „Nezvyklost Ripellinova obrazu spočívá ale především v tom, že Prahu, v našem podvědomí odjakživa českou, vidí důsledně jako město tří národů, totiž českého, německého a židovského, a zdejší kulturu pak jako jejich společný přínos kultuře evropské, nota bene, aniž účetnický poměruje jednotlivé ‚podíly‘.“³² I já se přidržím této představě a proto si dovoluji do své práce zařadit také Gustava Meyrinka, ačkoli není rodilým Pražanem. Přesto si myslím, že významně přispěl k pojetí Prahy jako magického města a značně jí proslavil díky románu *Golem*, ačkoli právě česká kritika tento román nepřijala kladně.³³ Troufám si říci, že prostředí tohoto města ho značně ovlivnilo jak v jeho osobním, tak především v uměleckém životě a proto je důležité si připomenout také jeho tvorbu.

Gustav Meyrink viděl Prahu jako hraniční místo, jako město magie. Vnímá jí jako práh, přes který člověk může přejít, ale pouze stane-li se zasvěceným, tedy tím, kdo je ochoten uvěřit. Přes tento práh se dostáváme do neznámého světa, často ve snu či v halucinaci. Město se pro nás stává jiným, cizím prostorem. S tímto pojetím se můžeme setkat i u Ajvaze, kdy se Praha proměňuje v „druhé město“. Tuto jinakost, dvojznačnost můžeme vnímat jako specifický znak pojící se k „pražským“ textům. Pojem „pražský text“ používá ve své práci *Proměny pražského textu v české literatuře 20. století* Alexander Bobrakov-Timoškin. „Termín pražský text, který používám, není jen narážkou na známý pojem „petrohradského textu ruské literatury“, prezentovaný v pracích Vladimira Toporova a jiných badatelů tarturské sémiotické školy. Domnívám se, že právě pomocí sémiotického termínu ‚text‘, nikoli výrazů typu ‚pražský mýtus, pražská literatura‘ a dalších ekvivalentů, se dá tento

³¹ VURM, Bohumil. *Tajné dějiny Prahy: Mystérium Karla IV. a Rudolfa II.* Praha, 2000. ISBN 80-7281-024-3. s. 220.

³² STROMŠÍK, Jiří. Doslov. In *Magická Praha*. Praha, 1992. ISBN 80-2070383-7. s. 420.

³³ KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. Praha, 2001. ISBN 80-85844-79-6. s. 82.

fenomén nejvýstižněji charakterizovat.“³⁴ Použij tedy tento pojem v souvislosti s texty, ve kterých hraje Praha specifickou roli. Pro tuto práci budou zásadní především tři texty, a to Meyrinkův *Golem*, Ajvazovo *Druhé město* a trilogie Daniely Hodrové *Trýznivé město*.

Přidržíme-li se tedy pojmu „pražský text“, tak musíme konstatovat, že během let prodělal značný vývoj. Měnilo se především vnímání samotného města, které pak pronikalo do literatury a jejího ztvárnění.

³⁴ BOBRAKOV-TIMOŠKIN, Alexander. Proměny pražského textu v české literatuře 20. století. In FEDROVÁ, Stanislava (ed.). *Otázky českého kánonu*. Praha, 2005. ISBN 80-85778-50-5.

3. Praha v minulosti a současné české próze

Jak už bylo výše řečeno, tak „pražský text“ se během století značně proměňoval. Pro období vlastenecké prózy devatenáctého století bylo typické vidění Prahy jako jedinečného cíle poutí všech pravých Čechů vlastenců. Ještě ke konci století se obraz Prahy jako Mekky Čechů uplatňuje v díle Aloise Jiráska (kronika *U nás*) a nebo u K. V. Raise (*Zapadlí vlastenci*).³⁵ V *Zapadlých vlastencích* je například Praha představována z pohledu venkovských buditelů jako centrum, kde působí významné osobnosti národního obrození, ovšem v přímé konfrontaci s realitou jsou zklamáni, při návštěvě Prahy se setkávají s německými nápisy a kolem zaznívá převážně němčina a nikoli jazyk český. S jiným pojetím Prahy se pak setkáváme v tvorbě Julia Zeyera (*Jan Maria Plojhar*) nebo Viléma Mrštíka (*Santa Lucia*), kdy už není vnímána jednoznačně jako svatostánek Čechů, ale především jako město, které na jedné straně přitahuje, ale na druhé ubíjí a odpuzuje. Objevuje se zde téma návratu z Prahy domů, ze zkaženého velkoměsta do rodného kraje, do nezkažené přírody. Tak je tomu například v románu Viléma Mrštíka *Pohádka máje*.³⁶ Na přelomu století tedy vznikají romány deziluze. „V deziluzivním románu konce a přelomu století vystoupilo město poprvé ve vší výraznosti jako subjekt: prostor se personifikuje, město se stává svého druhu bytostí, postavou díla. Přitom si můžeme povšimnout, že se tu podobné pojetí města objevuje v těsné souvislosti s rozpoložením hlavního hrdiny - s jeho citovou zjitřeností, stavem deziluze, přičemž hledisko hrdiny často splývá s hlediskem vypravěče.“³⁷ Do této kategorie textů na přelomu století spojených s Prahou řadíme také tvorbu autorů jako jsou Meyrink (*Golem*), Leppin (*Severinova cesta do temnot*) nebo Kafka (*Proces*). Na tomto místě bych ještě připomněla román *Tychona Brahe cesta k bohu* Maxe Broda. Šalda o něm ve své stati *Židovský román staropražský* píše: „V díle Brodově není Praha zajímavou, ale vnějškovou divadelní kulisou: jest ‚vyhnanstvím duše‘, která ztratila svůj směr, jež nedovede vyznati se v božím světě, a přispívá podstatně k jejímu utrpení.“³⁸ Jakoby právě tvorba německých spisovatelů žijících nebo alespoň nějaký čas pobývajících v Praze do sebe vsákla deziluzi a životní skepsi a pocit izolovanosti. Přecházíme do období 1. světové války, kdy se dostává do popředí existenciální problematika. Typickým rysem města se stává divadelnost

³⁵ HRBATA, Zdeněk. *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. Jinočany, 1999. ISBN 80-86022-58-7. s. 143.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha, 1994. ISBN 80-85917-03-3. s. 96.

³⁸ ŠALDA, F. X. *Židovský román staropražský*. In *Soubor díla F.X. Šaldy*, sv. 19. [online] [cit. 2010-01-12]. URL: <<http://www.ucl.cas.cz/edicee/index.php?expand=/soubory/FXS/KP10>>.

a baroknost, neboli vnímání barokní Prahy jako kamenného labyrintu. Od dvacátých let pak působí město jako neutrální prostředí. V popředí již nestojí vlastenecké pamětihodnosti, tendence pojmát město jako subjekt slábne, pražské romány se stávají výrazem sociální a civilizační deziluze. Ve třicátých letech vede zostření sociálních rozporů k vidění města jako netvora či molocha, toto pojetí vedlo k deformaci tradičního obrazu Prahy. Za druhé světové války se opět aktualizoval vlastenecký obraz města s dominantami.³⁹ Pohlédneme-li zpět, tak můžeme konstatovat, že vidění Prahy jako města s dominantami a nebo právě naopak jako místo bez nich, se mění. V období přelomu století nebo obou světových válek se objevuje hrdina, který vnímá město jen útržkovitě, nejasně a hledá svou identitu. Město vystupuje jako kulisa a je rozrušena hierarchie mezi středem a periferií.

V současné době se urbánnímu žánru věnuje okruh několika autorů, mezi nimi například Jiří Kratochvíl, který ovšem ve své tvorbě zobrazuje realie Brna. K tradici pražského textu odkazuje pak tvorba Daniely Hodrové, Jáchyma Topola, Miloše Urbana a Michala Ajvaze. Tito autoři navazují na tradici z přelomu století a aktualizují tradiční pražské motivy.⁴⁰

V této části práce se budu zajímat především o tvorbu již zmiňovaných tří spisovatelů. Pojítkem mezi těmito díly je samozřejmě Praha a její realie. Nejprve se pokusím přiblížit jednotlivé spisovatele, zařadím je do literárních proudů a pak přikročím k bližšímu pohledu na výše jmenované romány. Pokusím se postihnout a popsat rozdíly ve vnímání tohoto města. Blíže se budu také zabývat zobrazeným prostorem v jednotlivých dílech.

³⁹ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha, 1994. ISBN 80-85917-03-3, s. 97-108

⁴⁰ BOBRAKOV-TIMOŠKIN, Alexander. Proměny pražského textu v české literatuře 20. století. In FEDROVÁ, Stanislava (ed.). *Otázky českého kánonu*. Praha, 2005. ISBN 80-85778-50-5.

3.1. Tradice „Magické Prahy“ v tvorbě Gustava Meyrinka

Prvním autorem, kterému se budu ve své práci věnovat, je Gustav Meyrink. Zařadila jsem jej do této práce především proto, že podle mého názoru jeho tvorba výstižně odráží atmosféru Prahy jako magického města, místa, kde je možné překračovat hranice lidského rozumového chápání. Tuto skutečnost si dokážeme na několika ukázkách z jeho prozaického díla. Právě toto se pro mne stává důležitým pojítkem mezi Meyrinkem, Ajvazem a Hodrovou, ačkoli jsou tito autoři od sebe vzdáleni téměř celé jedno století.

Gustav Meyrink nás ve svých dílech zavádí do staré Prahy. V *Golemovi* se pohybujeme nejvíce v prostorech starého židovského ghetta, ve *Valpuržině noci* pak na Malé Straně v palácích potomků slavných šlechtických rodů v čase, kdy dochází k povstání pražské lůzy. V *Andělovi západního okna* nám pak autor přibližuje atmosféru císařského dvora v době, kdy zde vládl Rudolf II.

Dostáváme se do prostorů Židovského města u Vltavy, kde žije učený rabi, tedy zasvěcenec. Praha se často objevuje i v Meyrinkově povídkové tvorbě. Oblíbenými reáliemi jsou staré paláce, křivolaké uličky starého města a ghetta, Hradčany se Zlatou uličkou a věží Daliborkou, která sloužila jako vězení a kde byla podle pověsti jako poslední umučena hraběnka Zahradková. Můžeme si povšimnout, že se pohybujeme mezi výraznými městskými dominantami a kroužíme kolem historického centra Prahy. Mou snahou bude také zachycení těchto reálií ve všech rozebíraných literárních dílech.

3.1.1. Gustav Meyrink a Praha

Ačkoliv se Gustav Meyrink v Praze nenarodil, tak právě toto město se stalo místem, kde se odehrává naprostá většina jeho povídek a románů. Mezi jeho nejproslulejší „pražský román“ patří *Golem*, kde je Praha vyobrazena jako město s tajuplnou atmosférou.

Meyrink byl německy píšící spisovatel, který se do Prahy přistěhoval už jako patnáctiletý mladík. Jeho vlastní život je opředen hned několika záhadami a skandály. Narodil se roku 1868 ve Vídni jako nemanželské dítě a své příjmení Meyer, které si později změnil na Meyrink, zdědil po své matce, úspěšné bavorské herečce. V Praze vystudoval gymnázium a později zde navštěvoval obchodní akademii, kde ukončil své vzdělání roku 1888. Zde také založil se svým přítelem bankovní dům Meyer a Morgenstern, ale tato firma se rozpadla roku 1894 a Meyrink pak založil svou vlastní „První křesťanskou banku“. D.Ž. Bor o něm v knize *Bdělost, toť vše!* píše:

„Rád povoloval svým libůstkám: pořídil si křiklavou kravatu a ty nejhypermodernější boty, jaké se daly v Praze devadesátých let sehnat, opatřil si vyšlechtěné psy, celou ohradu plnou bílých myší a hromadu prapodivných exotických zvířat. Jako úspěšný a zámožný bankéř řídil jeden z prvních automobilů v Praze a petardami z výfuku a křaplavou houkačkou děsil na ulicích spořádané občany všech národností. Vypravovaly se o něm neuvěřitelně skandální historky.“⁴¹

Zářivá budoucnost bankéře se však rozplynula téměř ze dne na den. Meyrink se dostal k soudu po té, co jej jistá paní krivě obvinila, že nezákonně nakládá s jejími cennými papíry. Bankovní dům byl zapečetěn a Meyrink zatčen. Kolem skandálu však vznikl velký rozruch a pro Meyrinka byl pobyt v Praze stále méně snesitelný. A tak opustil Prahu i se svou snoubenkou Menou a roku 1905 se s ní oženil v anglickém Doveru. Později se přestěhoval i se svou rodinou ke Starnberskému jezeru v Německu, kde žil až do konce svého života.

Meyrinkovi byl často připisován židovský původ. K tomuto nedorozumění nejspíše došlo při záměně jeho matky Marie Meyerové za židovskou herečku Claru Meyerovou. K této pověře jistě přispěl i fakt, že Meyrink projevoval nebývalý zájem „o kabalou a vše židovské. Navíc: mezi Židy je jméno Meyer právě tak časté jako povolání bankéře. Přehlédnout se nedaly ani jeho ostré výpady proti šovinismu, zupáctví, buršáctví, nemírnému nacionalismu, xenofobii a podezřelá byla i společnost, kterou se obklopoval: Převládali v ní Židé.“⁴² Meyrink sice nebyl židovské národnosti, ačkoliv ho otázka židovství také zajímala. Musíme si uvědomit, že v době, ve které Meyrink žil, byl židovský původ považován za přitěžující okolnost.

Jako autora ho většinou řadíme mezi novoromantiky. Na konci devatenáctého století se „vynořila literatura, která představila německy mluvícímu světu město Prahu jako zcela nový fenomén. Většina nejvýznamnějších představitelů tohoto směru, jenž byl nazván novoromantismem, sice po pár letech Prahu opustila, aby si hledala nové působiště v živějších kulturních centrech Rakouska a Německa, pověst Prahy jako města ‚magického‘, kde se minulost protíná s přítomností víc než kdekoli jinde, však už zapustila kořeny.“⁴³ Doba, ve které tito autoři tvořili, byla plná napětí, které vyúsťovalo ze soužití mezi Němci, Čechy a Židy na poměrně malém prostoru. Češi pomalu získávali významné pozice v hospodářském životě a začali pronikat i do státní správy. Němečtí obyvatelé Prahy pocházeli z majetných měšťanských vrstev a německý proletariát prakticky neexistoval, což prohlubovalo izolaci

⁴¹ BOR, D. Ž. *Bdělost, toť vše! Gustava Meyrinka cesta k nadsmyslu*. Praha, 2002. ISBN 80-86159-39-6. s. 32.

⁴² Tamtéž, s. 92.

⁴³ KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. Praha, 2001. ISBN 80-85844-79-6. s. 68.

těchto obyvatel. Do Prahy se navíc začali stěhovat němečtí Židé z venkova, což znamenalo, že v Praze byli na počátku dvacátého století dvě třetiny pražského německého obyvatelstva židovského původu.⁴⁴ Pavel Kosatík o pražské německé novoromantické literatuře píše, že „se zrodila z tohoto sílícího pocitu národnostního napětí, ze stále větší izolace Prahy v německy mluvícím světě a ze stále větší izolace pražské židovské, německy mluvící menšiny. Na tom nic nemění fakt, že nejvýznamnějším představitelem pražské novoromantiky Gustav Meyrink nebyl žid, ale Němec.“⁴⁵

3.1.2. Magie a mystika

Gustav Meyrink se zajímal o tzv. okultní vědy, do sféry jeho zájmů spadal spiritismus, alchymie, magie, kabala, rosenkruciánství, jóga, buddhismus. Spoluzaložil také okultní lóži U Modré hvězdy, jejímiž členy byli postupně Julius Zeyer, Emanuel z Lešehradu a Karel Weinfurter. „V duchu rosenkruciánské tradice halí oba autoři, Meyrink i Weinfurter, legendu o založení Prahy do tajemství, které bude vyjeveno pouze skutečným mystikům a zasvěcencům.“⁴⁶ V povídce Neviditelná Praha Meyrink vypráví pověst o založení tohoto města:

„V prastarých dobách, dávno před panováním kněžny Libuše, která prý okolo roku 700 po Kristu založila Prahu, přišlo sedm mnichů z nitra Asie, ze srdce světa, a na břehu Vltavy, na skále, kde dnes stojí Hradčany, za jakýmsi tajným účelem zasili rýži...“⁴⁷

V povídce se dále dovídáme, že mniši patřili k řádu *Sad Bhajnů* (Asijští bratři). Toto bratrstvo je prastarého původu a kdysi vyslalo na západ sedm bratří, kteří tam měli založit sídla se jménem „práh“. Meyrink v povídce dále upozorňuje na shodu jména indického města Allahabádu, jehož jméno znamená v domorodém jazyce práh. Město má tedy druhé jméno - Praha (Prajág). Hned v druhém odstavci povídky autor polemizuje nad tím, co zde mniši měli vysadit a jestli to spíše nebyl trpasličí jalovec, který „nabývá fantastických tvarů“ a díky těmto tvarům se ve starých dobách tvrdilo, že tam, kde „se daří takovým rostlinám, čas od času vyráží ze země orkán velkých válek.“⁴⁸ Jakoby zde zazníval odkaz na českou minulost, kdy se právě Praha stala místem vypuknutí nepokojů, které vedly k válečným konfliktům, jak tomu bylo například za třicetileté války. Meyrink ovšem vnímá Prahu jako práh ve smyslu okultním, to znamená, že prahem je míněn vstup do nebes nebo do ráje nebo

⁴⁴ KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. Praha, 2001. ISBN 80-85844-79-6. s. 71-72.

⁴⁵ Tamtéž, s. 72-73.

⁴⁶ VURM, Bohumil. *Tajné dějiny Prahy: Mystérium Karla IV. a Rudolfa II.* Praha, 2000. ISBN 80-7281-024-3. s. 217.

⁴⁷ MEYRINK, Gustav. *Neviditelná Praha*. Přel. František Honzák, Marie Honzáková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-07-1. s. 83.

⁴⁸ Tamtéž.

také do říše neviditelné. Tento práh je ovšem střežen netvorem, který je v mystice symbolizován příšerným psem. Praha je tedy založena mystickým řádem a je určena i v budoucnosti k duchovním úlohám.⁴⁹ Dojem z tohoto města popisuje takto: „*Neznám jiné město, které by člověka - bydlí-li v něm a zvětral-li s ním duchovně - k sobě tak podivuhodně kouzelně vábilo a jež by tak neodolatelně vybízelo k návštěvě míst jeho pohnuté minulosti - jako Praha. Vypadá to, jako by mrtví volali nás živé na místa, kde kdysi trávili své pozemské bytí, aby nám pošeptali, že Praha nemá své jméno nadarmo -, že je ve skutečnosti prahem mnohem užším než na jiných místech země... pak kráčíme jakoby pod jakýmsi vlivem, nevidíme a neslyšíme nic, co bychom už dávno nevěděli, ale odnášíme si pocit, na který nelze zapomenout do pozdního stáří - podivný pocit, jako bychom nějakým způsobem překročili práh.*“⁵⁰

Praha je tu tedy zobrazena jako mystické město, místo, které když člověk navštíví, tak propadne jeho magii, překročí určitý práh (ve smyslu duchovním) a již nikdy nebude stejný jako dříve - ovšem pokud s ním „duševně zvětrá“, vše tedy závisí na vnímavosti a duševním rozpoložení jedince. Někdo chodí tímto městem bez povšimnutí a jiný propadá jejímu kouzlu a magičnosti. Gustav Meyrink prožil v Praze zřejmě nejpodstatnější část svého života, zažil zde úspěch jako bankéř, ale také pád na samé společenské dno. Psaní mu pomáhalo třídit si myšlenky, v jeho povídkách je často zaznamenáno to, co sám prožil, ať už jde o různá jogínská cvičení či jiné experimenty, které sám absolvoval. Nejvýrazněji se tu projevuje zájem o okultismus, který se uplatňuje ve většině povídek a v románech. V době, kdy Meyrink žil, nebyl tento zájem ničím výjimečným, oproti současné době, kdy jak píše Pavel Kosatík „se tento zájem o ‚nadpřirozeno‘ u tolika celkem racionálních duchů své doby může zdát nepřiměřený, na přelomu století byl však okultismus pokládán za hraniční sice, avšak přesto součást ‚seriózní vědy‘ a mělo se za to, že metodické a objektivní poznání jeho podstaty je jen otázkou času.“⁵¹ Domnívám se, že pokud chceme porozumět textům tohoto spisovatele, tak musíme nejprve porozumět jemu samotnému. Do svých děl vkládal kus svého vlastního života a své zkušenosti především z oblasti okultních věd a jeho knihy jsou touto naukou přímo prosyceny. Na závěr jmenuji alespoň některé romány: *Golem* (1915), *Zelená tvář* (1916), *Valpuržina noc* (1917), *Bílý Dominikán* (1921), *Anděl západního okna* (1927). Z povídkové tvorby to jsou pak: *Černá koule*, *Alchymistické povídky*, *Podivuhodné povídky*, *Netopýři*.

⁴⁹ VURM, Bohumil. *Praga mystica: Město velké bohyně*. Praha, 2006. ISBN 80-86767-03-5. s. 32-33.

⁵⁰ MEYRINK, Gustav. *Neviditelná Praha*. Přel. František Honzák, Marie Honzáková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-07-1. s. 84.

⁵¹ KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. Praha, 2001. ISBN 80-85844-79-6. s. 73.

3.1.3. Golem

Meyrinkovým nejproslulejším románem je zřejmě *Golem*, který byl napsán v roce 1915, v českém překladu pak vyšel roku 1917. Původně vycházel na pokračování a když se konečně objevil v knižní podobě, tak se rychle prodalo na 200 000 výtisků.⁵² U české kritiky ovšem nebyla knížka dobře přijata, F. X. Šalda označil Meyrinka za literárního obchodníka s exotickými artikly, který „nedávno dopomohl své literární chatrnosti *Golem*u takto k jakési vnějškové zajímavosti“.⁵³

Román začíná snem nejmenované postavy. Ocitáme se v židovské čtvrti staré Prahy a seznamujeme se s jejími obyvateli. U svého „starého krámku, jehož klenutý vchod byl ověšen starým železným harampádím, polámaným nářadím, zrezivělými třmeny a bruslemi a všelijakými dalšími vysloužilými předměty“⁵⁴ stojí židovský vetešník Aaron Wassertrum a na schodišti se zaklání Rosina, místní lehká děva, do které je zoufale zamilovaný neštovičný výrostek Lojza. Kolorit postav doplňují postupně souchotinářský Charousek, student medicíny a tři přátelé Pernatha, muzikant Prokop, loutkař Cvach a malíř Vrieslander. Rytec kamejí Athanasius Pernath bydlí v Hampejské ulici uprostřed ghetta. Neznámý muž, který měl „bezvousý obličej s vystupujícími lícními kostmi a s šikmo položenými očima“⁵⁵ mu jednoho dne přináší tajemnou knihu Ibbur na opravu iniciály. Tím se začíná řetězec prapodivných událostí. U punče přátelé rozebírají příhodu s knihou a starý loutkař Cvach vypráví legendu o Golemovi: „Prý podle dnes už nezvěstných předpisů kabaly zhotovil tenkrát jakýsi rabín umělého člověka - takzvaného Golema - aby mu jako sluha pomáhal tahat zvony v synagóze a vykonával všelijakou hrubou práci (...) Nemohu ovšem vědět, jak se dá vysvětlit vznik legendy o Golemovi, ale jsem si jist, že cosi, co nemůže zemřít, provozuje v této čtvrti své rejdy a nějak s tím vším souvisí. Mí předkové tady žili pokolení za pokolením, a snad nikdo se nemůže odvolávat na víc prožitých nebo zděděných vzpomínek na periodické zjevování Golema než právě já!“⁵⁶ Po židovském městě se podle pověstí každých 33 let prochází postava s bezvousou tváří a obličejem mongolského typu. Tvrdí se, že svým putováním opíše kruh a zase zmizí. O symbolice kruhu jsem se již zmiňovala v předešlé kapitole v souvislosti s principem výstavby města. Zde by se dal chápat tento symbol jako nekonečnost a obroda, což může souviset s tím, že Golem „bloudí“ městem, ale jeho životní

⁵² LACHMAN, Gary. *Temná múza: Vliv okultismu na literaturu 18. až 20. století*. Přel. Radek Hanzl. Praha, 2006. ISBN 80-7207-608-6. s. 163.

⁵³ ŠALDA, F. X. Židovský román staropražský. In *Soubor díla F.X. Šaldy*, sv. 19. [online] [cit. 2010-01-12]. URL: <<http://www.ucl.cas.cz/edicee/index.php?expand=/soubory/FXS/KP10>>.

⁵⁴ MEYRINK, Gustav. *Golem*. Přel. Eva Pátková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5. s. 7.

⁵⁵ Tamtéž, s. 18.

⁵⁶ Tamtéž, s. 32-33.

cesta není nikdy u konce. Je předurčen k nesmrtelnosti. V tomto románu Golem vystupuje také jako dvojník, zdvojené vlastní já, odraz vlastní duše. Setkání s ním tedy znamená setkání se sebou samým. „Zážitek zjevení monstra představuje pro hrdinu krajní zkušenost, analogickou situaci smrti, s níž monstrem často bezprostředně souvisí. Monstrem je spjato se smrtí, rozpadem individua stejně jako s možností obnovy života, s přechodem od tělesného života k životu duchovnímu; metamorfóza, kterou v iniciačním románu nebo v mystickém vidění podstupuje adept zasvěcení a mystik díky setkání s monstrem, ruší hranice mezi hmotou a duchem.“⁵⁷ Pernath po setkání s Golemem přechází do jiného stavu, jiného světa, prodělává obřad přechodu.

Dalším vloženým příběhem je vyprávění o Bataliónu, o spolku, který založil jistý právník Hulbert, kterého opustila manželka a on se dal proto na pití a pomáhal lůze v právnických záležitostech. Ale vraťme se k hlavní postavě, Pernathovi, který si nachází cestu k archiváři Hillelovi. Hillel bydlí se svou dcerou Mirjam ve stejném domě. Jeví všechny známky zasvěcení a kabalisty a stává se pro Pernatha jakýmsi průvodcem na cestě k poznání. Pernathovi říká: „*Pozvolna, jak bude přicházet vědění, přijde i vzpomínka. Vědění a vzpomínka jsou totéž.*“⁵⁸ Tím narážíme na minulost Pernatha, o které se nedovídáme vůbec nic. Kdysi mu byla hypnózou „uzamčena“ paměť, aby nepropadl šílenství. Díky Hillelovi se mu podaří zčásti odkrýt své vzpomínky. Pomocí tajemných sil, které Pernatha vedou, se dostává do pražských podzemních chodeb, jež vedly až dolů k řece. Jeho putování končí v místnosti „*bez dveří - jen s jedním zamřížovaným oknem - starobylý dům v ulici u Staré školy, kterému se každý vyhýbal! - Už jednou před mnoha lety se spustil ze střechy nějaký člověk po laně, aby nahlédl do okna, provaz se přetrhl a - ano: byl jsem v domě, v němž pokaždé zmizel strašidelný Golem.*“⁵⁹ Právě zde se setkává Pernath se svým druhým já, které se vynořilo z pagátu, z tarokové karty. „*Karta, ubohá, hloupá karta, pošetilá hrací karta to je, křičel jsem sám sobě do mozku --- nadarmo - tak si přece jen - přece jen vyvzdorovala plastickou podobu - pagát - a krčí se v koutě a zírá na mě mým vlastním obličejem.*“⁶⁰ Mezitím je v ghettu zavražděn ředitel pojišťovny Zottmann a probíhá vyšetřování. Pernath prožívá další setkání se zvláštními bytostmi, tentokrát se mu ukazuje řetězec vlastních předků. je mu nabídnuta volba životní cesty. V této době velká bouře zavinila poničení kamenného mostu. Tajemné síly působí na Pernatha stále intenzivněji a zavádí ho až na Hradčany

⁵⁷ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha, 1994. ISBN 80-85917-03-3. s. 166.

⁵⁸ MEYRINK, Gustav. *Golem*. Přel. Eva Pátková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5. s. 55.

⁵⁹ Tamtéž, s. 75.

⁶⁰ Tamtéž, s. 76.

a do Zlaté uličky, kde se mu zjeví dům a prastarý muž, alchymista. Obyčejný smrtelník na tomto místě ovšem vidí jen kámen. Stejně jako v povídce *Neviditelná Praha* se i zde objevuje pověst o založení Prahy řádem Asijských bratří. V *Golemovi* se praví, že ten šedivý balvan, tento „kámen tam položil řád ‚Asijských bratří‘, kteří prý založili Prahu, jako základ k domu, který jednou bude při zániku světa obývat člověk - přesněji hermafrodit -, stvoření, jež je sloučením muže a ženy.“⁶¹ Jako by zde Meyrink vytušil tragické události, které nastaly s příchodem světové války. Onoho muže zde totiž opravdu nalezne vypravěč, který již procitl ze snu. Je to doba, kdy už ve starém židovském městě probíhala asanace, staré domy jsou dávno strženy a začíná se nová výstavba, městský palimpsest byl tedy zčásti vymazán a přepsán. Vraťme se ale k příběhu. V další kapitole Pernath zažívá pocit zmaru a beznaděje, jeho myšlenky směřují k sebevraždě. Tyto plány mu paradoxně překazí zatčení tajným policistou a obvinění z loupežné vraždy Zottmanna. Pernath stráví ve vězení téměř rok a i zde zažívá podivné události. Potkává jakéhosi Amadea Lapondera, který zabil z vilnosti. Laponder v noci za úplňku „putuje“ a nesní, jak o sobě říká. Díky této schopnosti se Pernath dorozumívá s Mirjam, Hillelem a Charouskem, který se s ním loučí, jelikož jeho pozemská cesta je u konce. Po vyšetření vraždy je Pernath zbaven obvinění a propuštěn. Když se navrací do židovského města, je překvapen. Dům, ve kterém žil je stržený a „celé židovské město byla jediná kamenná poušť, jako by je zničilo zemětřesení“.⁶² Nenachází zde nikoho známého, všechno jakoby zmizelo v nenávratnu. Stěhuje se do domu v ulici U staré školy a ačkoli je to ten samý dům, kde se měla nacházet místnost bez dveří a s jedním zamřížovaným oknem a kde podle pověsti mizí Golem, nikdo o tomto prostoru nic neví. Na Štědrý večer v domě propuká požár. Pernath rozbije okno a vylézá na střechu, kde nalézá kolem komínu omotané kominické lano. Spouští se po něm a dostává se k oknu plného světla, uvnitř vidí Mirjam a Hillela, chce skočit na mřížku okna, ale uklouzne a padá na zem. Tím končí příběh Pernatha a opět se dostáváme do současnosti. Vypravěč se probouzí a rozhodne se skutečného Pernatha najít, aby mu mohl vrátit zaměněný klobouk. Prochází židovskou čtvrtí a poznává místa ze snu. Převozník mu vypráví o Pernathovi a vysvětluje mu, kde prý podle některých lidí dodnes žije. „Bydlí tam, kde nemůže bydlet žádný žijící člověk: vedle zdi u poslední lucerny.“⁶³ Pernath cestou na Hradčany zjišťuje, že dům, který ve snu zachvátil požár, ve skutečnosti nikdy nevyhořel. Prochází Zlatou uličkou a nachází tu ten samý dům, který viděl už jednou ve snu. Tam stojí Athanasius Pernath a o něho je opřena Mirjam. „Je stále tak

⁶¹ MEYRINK, Gustav. *Golem*. Přel. Eva Pátková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5. s. 138.

⁶² Tamtéž, s. 191.

⁶³ Tamtéž, s. 203.

*mladá, jako jsem ji viděl dnes v noci ve snu.*⁶⁴ Vypravěč podává sluhovi zaměněný klobouk. „*Pan Athanasius Pernath děkuje co nejzdvořileji a prosí, abyste jej nepokládal za nepohostinného, že vás nezve dál do zahrady, zakazuje to však přísný zákon domu už od dávných dob. (...) Chce jen doufat, že vám jeho klobouk nezpůsobí bolení hlavy.*“⁶⁵

Román *Golem* je především románem zasvěcení, iniciace. „Setkání s tajemným cizincem bývá počátkem zasvěcování (v *Golemovi* přináší tajemný cizinec knihu).“⁶⁶ Kniha tu vystupuje jako nositelka moudrosti, ovšem ne každý je v této knize schopen číst tak, aby jí porozuměl. Dalším průvodcem po cestě k poznání se stává Hillel, v tomto případě archivář a znalec kabaly, který tvoří hranici mezi tímto a druhým světem. Ke ztajnění příběhu přispívá sestoupení do minulosti.⁶⁷ K tomuto dochází od chvíle, kdy je v chrámu zaměněn klobouk a hlavní hrdina prožívá část Pernathova života. Zde se uplatňuje motiv snění, hrdina usíná a začíná se mu zdát podivný sen. Ze snu se probouzí až na konci knihy, aby se vzápětí přesvědčil, že prožil něco velmi podivného, co se skutečně před 33-ti lety odehrálo.

V románu nalezneme celkem tři vložené příběhy, které vypráví starý loutkař Cvach. První z nich je legenda o Golemovi. Dalšími jsou vypravování o Bataliónu a o loupežném vrahovi Babinském. Vraťme se ale k tomu prvnímu a pro celou knihu nejpodstatnějšímu. Cvach se zmiňuje o periodě 33 let, po které se v ulicích ghetta objevuje tajemný muž ve staromódním oděvu. Mluví o jakési duchovní epidemii, která jednou za lidskou generaci projde městem. Připomeňme jen, že opakování je důležité pro provádění všech magických obřadů. Daniela Hodrová mluví v souvislosti s opakováním o nezbytné podmínce pro existenci fantastické bytosti - díky zjevování v určitém intervalu začíná bytost existovat a projevovat se.⁶⁸ Golem je v tomto románu pojímám spíše jako duchovní princip, který ztělesňuje podivnou a tajemnou atmosféru židovské čtvrti. Golem ovšem prodělal svůj vlastní vývoj - od sochy, mrtvé hmoty oživované pečeti v jeho ústech, po trpasličí figurku ukrytou ve staronové synagoze, ve kterou se proměnil po zničení oživovacího lístku. Od těch dob se stává, že jakýsi cizí člověk „*kráčí židovským městem rovnoměrným, podivně klopýtavým krokem, jako by měl každým okamžikem přepadnout dopředu, a najednou - se stane neviditelným.*“⁶⁹ Jako by se Golem - socha - proměnil v Golema, bloudící postavu zobrazující podvědomí, které přežívá v podmínkách starého ghetta. Golem je „naladěním světa a jeho

⁶⁴ MEYRINK, Gustav. *Golem*. Přel. Eva Pátková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5. s. 205.

⁶⁵ Tamtéž, s. 206.

⁶⁶ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 201.

⁶⁷ Tamtéž, s. 172.

⁶⁸ Tamtéž, s. 230.

⁶⁹ MEYRINK, Gustav. *Golem*. Přel. Eva Pátková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5. s. 34.

obyvatel. To jej sblíží s charakteristikou pekla jako stavu mysli obyvatel moderního velkoměsta, jako rozpolcenosti světa způsobené osamostatněním ducha od hmoty.⁷⁰

Než přistoupíme k další kapitole, tak bych chtěla upozornit na některé autobiografické prvky v tomto románu. V doslovu Bohuslav Blažek připomíná, že snivý autor zápisků na sebe prozrazuje jen to, že právě četl knihu o Buddhovi, což považuje za autobiografický motiv.⁷¹ Dalším pojitkem mezi autorem a hrdinou může být vypravěčova poznámka ze strany 200, kdy o sobě prozrazuje, že je spisovatel a proto se zajímá o to, jak dříve vypadalo staré židovské město. Doslovně říká: „*Není tady někdo z hostů, kdo by si ještě pamatoval, jak tenkrát vypadalo židovské město? Jsem spisovatel, a proto mě to zajímá.*“⁷² A ještě dvakrát nám osud hrdiny může připomenout autorovu vlastní zkušenost. Prvně v okamžiku, kdy se Pernath odhodlává k sebevraždě. „*Kam jsem se jen podíval, všude bezbarvá rozmrzelost. Všecko bylo ve mně roztrháno, rozerváno. Potah na křesle - jak už byl odřeny! Na okrajích z něho lezly koňské žíně. Mělo by se dát k čalouníkovi -- ach co, jen ať tak zůstane - ještě jeden pustý lidský život, pak ať se všechno rozpadne na haraburdí! A tamhle, jaká nevkusná, úplně protismyslná veteš, ty nitěné hadry na oknech! Proč z nich neudělám provaz a neoběsím se na nich?! Alespoň bych se už nemusel dívat na tyhle staré krámy, které urážejí mé oči, a celé to šedivé, ubíjející soužení by bylo pryč - jednou provždy. Ano! To je to nejrozumnější! Udělat konec. Ještě dnes.*“⁷³ Podruhé se autobiografický prvek objevuje v době, kdy je Pernath křivě obviněn a následně uvězněn. Obdobná zkušenost potkala Meyrinka i v osobním životě. Meyrinka spojuje s Pernathem také do jisté míry to, že jeho původ je poněkud zastřen.

3.1.4. Prostor a pražské reálie v Golemovi

Prostředí románu tvoří kulisy staré Prahy. Město je zde pojímáno jako prostředí, kde se příběh odehrává. Přesné určení času není zcela možné. Pernath vypráví o zimní bouři, která poničila kamenný most. Tato událost by odkazovala k roku 1784. K dalšímu poškození mostu došlo v roce 1890, ovšem nikoli za zimní bouře, ale v září. Je pravděpodobné, že si Meyrink tuto událost z historie Prahy pouze propůjčil k dokreslení příběhu. K určení doby, kdy se román odehrává, nám může napomoci zmínka o básníkovi Oskaru Wienerovi, který žil v letech 1873-1944. Ve vánočním čase jeho verše recituje loutkař Cvach. Z toho tedy vyplývá, že se pohybujeme na přelomu devatenáctého a dvacátého století. V *Golemovi* je zmíněna asanace ghetta, která probíhala v letech 1896 až 1914. Pernath žije v tomto ghettu,

⁷⁰ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 310.

⁷¹ BLAŽEK, Bohuslav. Doslov: Hledání cest k sobě. In *Golem*. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5. s. 209.

⁷² MEYRINK, Gustav. *Golem*. Přel. Eva Pátková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5. s. 200.

⁷³ Tamtéž, s. 141.

keré popisuje jako plné špinavých a křivých uliček s domy, které tu stály „rozstrkány bez rozmyslu jako plevel vyrážející ze země. Přistavěli je k nízké žluté kamenné zdi, která zde jediná zbyla z jakési bývalé rozsáhlé budovy - před dvěma třemi stoletími, postupně, jak se to právě hodilo, bez ohledu na ty ostatní. Tam poloviční dům, celý nakřivo, s dozadu ubíhajícím čelem - a jiný vedle vyčnívá jako špičák.“⁷⁴ Když se ale Pernath navrací z vězení, tak nenachází nic, co znával z dřívější doby. Hampejská ulice, ve které stával dům s jeho pronajatým pokojem, je celá rozkopaná. „Všechno srovnáno se zemí: vetešnický krám, sklepní byt Charouskův --- všecko, všecko.“⁷⁵ Tady ovšem končí příběh Pernatha a vracíme se k vlastnímu vypravěči do románové současnosti. Ten zjišťuje, že kamenný most se zřítíl právě před 33 lety a Pernath by musel být v této době již starcem. Ghetto je v této době již plně asanováno, Hampejská ulice je k nepoznání upravena. „Tak tohle je Hampejská ulička? Ani přibližně se nepodobá té, kterou jsem viděl ve snu! Samé nové domy.“⁷⁶ Dům U staré školy je ovšem zachován a hrdina jej neomylně poznává. Stejně tak cestu na Hradčany, kterou absolvuje, aby předal zaměněný klobouk původnímu majiteli. „Stoupám opět vzhůru cestou, kterou jsem dnes ve spánku už jednou šel: po úzkých, liduprázdných zámeckých schodech. Buší mi srdce a především vím: teď přijde ten holý strom, jehož větve přečnívají přes zed'... Do Zlaté uličky bych trefil třeba i se zavřenýma očima, tak důvěrně známý je mi každý krok.“⁷⁷ Román zaznívá jako vzpomínka na staré dobré ghetto, které nenávratně zmizelo.

V době, kdy Meyrink psal svůj román, nebylo již ghetto striktně odděleno od ostatního města a netvořilo tak uzavřené město ve městě, nebo jinak řečeno, nebylo již nuceným vězením pro obyvatele židovské národnosti. Dělicí čáru tvořily spíše dráty nebo šňůry. Bohatí Židé se stěhovali do lepších čtvrtí a brzo je následoval i stav střední. V samotném ghettu zůstával jen málokdo. „Židovské město (...) se stalo útočištěm galerky a ztroskotanců, útulkem nevěstek, zaslíbenou zemí vandráků a darebáků, brlohem smilstva.“⁷⁸

Zároveň je ale tato čtvrť i místem, kde působí silná duchovní energie zhmotněná v Golemovi. Pernath bydlí v Hampejské ulici (dnes ulice U starého hřbitova). V sousedství jeho pokoje se nachází ateliér, ve kterém se ukrývá tajný vchod do podzemí. Celé město je protkáno sítí podzemních chodeb. Tyto chodby tvoří druhou tvář Prahy, odvrácenou a neznámou. Tvář, která je dennímu chodci skryta a zná ji jen skutečný znalec města. Vybudovaná síť podzemních chodeb město přímo zdvojuje. Pernath, vedený neviditelnou

⁷⁴ MEYRINK, Gustav. *Golem*. Přel. Eva Pátková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5. s. 19-20.

⁷⁵ Tamtéž, s. 191.

⁷⁶ Tamtéž, s. 199.

⁷⁷ Tamtéž, s. 204.

⁷⁸ RIPELLINO, Angelo Maria. *Magická Praha*. Přel. Alena Hartmanová, Bohumír Klípa. Praha, 1992. ISBN 80-2070383-7. s. 152.

silou, sestupuje do této chodby vedoucí někam směrem k řece. Dostává se do podzemního labyrintu a nastupuje svou cestu poznání, aby opět našel cestu zpět nahoru a také cestu k sobě samému. Kroky podzemím, které se ukrývá pod židovským městem (je třeba říci, že Židé se měli v minulosti proč ukrývat v podzemním systému chodeb) jej vedou až k dřevěným padacím dveřím ve tvaru hvězdy. Po odklopení krytu se Pernath dostává do místnosti, která „byla poměrně nevelká, úplně prázdná, až na hromádku harampádí v rohu, a měla jen jediné, hustě zamřížované okno.“⁷⁹ Do pokoje nevede žádný jiný vchod mimo toho, kterým Pernath přišel. Jedná se tedy o místnost bez dveří, s jediným oknem, skrz které nelze proniknout ven, místo je prakticky odříznuto od okolního světa. Pernath poznává, že se jedná o dům v ulici U staré školy poblíž synagogy. Právě tady podle pověsti mizí Golem jako duch. Pokoj tu vystupuje jako místo sebereflexe, jako uzavřený prostor určený k rozjímání. Pernath absolvuje v pokoji zkoušku - přenocuje v tajuplném pokoji a setkává se se svým dvojníkem z pagátu. Prakticky jde o setkání se sebou samým a Pernath vítězí nad svým druhým já. „Tajný pokoj symbolizuje místo smrti - smrti ‚starce‘ - a zrození ‚jinocha, nového člověka‘.“⁸⁰ Tato místnost tvoří jeden z nepravých středů města. Ačkoliv je pokoj prázdný, bez nábytku a zařízení, může být tento střed chápán jako místo pravého poznání, hranice dvou světů.⁸¹ Zajímavým bodem je okamžik, kdy si Pernath obléká věci, které ležely na kupce s harampádím. Je to oděv golemovský. Oblek mu pomáhá přežít v chladu a zároveň se Pernath stává dvojníkem samotného Golema. Motiv dvojníka je tu tedy uplatněn hned několikrát. Jako Golem je také vnímán davem, když se po přečkané noci objevuje na ulici v tomto oděvu. Do tajemného domu se vracíme ještě jednou na konci románu, kdy je během asanace zničeno dřívější Pernathovo obydlí. Pernath se sem stěhuje jako do jediné ulice ghetta, která zůstala ušetřena bourání. Jeho bytost je s tímto prostředím silně spjata.

Pernath se dále pohybuje zejména v prostorech starého ghetta, s přáteli navštěvuje Salón Lojziček nebo malou hospůdku Ve starém Ungeltu, kde „každý večer až dlouho do noci seděli pohromadě Cvach, Vrieslander a Prokop a vzájemně si vyprávěli historky“⁸². Hospoda je tu místem setkávání a komunikace, právě zde přežívají různé pověsti a legendy, které mezi lidmi kolují celá staletí. Z židovského města nás vyvádí Pernathova cesta na Hradčany. Pernath jde přes Staroměstské náměstí kolem tepané kašny, prochází přes kamenný most a vystupuje na Hradčany po žulových schodech. Jeho cílem je chrám sv. Víta, kde se má setkat

⁷⁹ MEYRINK, Gustav. *Golem*. Přel. Eva Pátková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5. s. 72.

⁸⁰ HODROVÁ, Daniela. Smysl pokoje. In HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika míst: Kapitoly z literární tematologie*. Jinočany, 1997. ISBN 80-86022-04-08. s. 217.

⁸¹ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 161.

⁸² MEYRINK, Gustav. *Golem*. Přel. Eva Pátková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5. s. 105.

s přítelkyní z mládí. Chrám tu slouží jako místo setkání, ovšem nikoli s Bohem, ale s jiným člověkem. Je považováno za bezpečné místo, kde nebude nikdo sledován. „*Nevěděla jsem o jiném místě, kde bych byla bezpečnější před slíděním a pronásledováním než tady. Sem, do domu, za námi jistě nikdo nešel.*“⁸³ V tomto případě je křesťanský chrám považován za úkryt před nebezpečím, které hrozí z židovského města (krásná Angelina je pronásledována vetešníkem Wassetrumem). Všechny zmíněné prostory jsou pro pražské texty typické a objevují se hojně i v ostatních Meyrinkových textech.

Druhým středem města, který v románu figuruje, je dům ve Zlaté uličce. Do této ulice se hrdina dostává několikrát. Za večerní mlhy bloudí městem, až se dostává dolů k řece. V těchto ztížených podmínkách se stává prostředí města labyrintem, bludištěm. V mlze se Pernath ztrácí až najednou jeho „*noha nahmatala široké kamenné stupně schodů posypané štěrkem*“.⁸⁴ Odhaduje, že musí být na Starých zámeckých schodech. Poté prochází dlouhou cestou až narazí na hladomornu Daliborku, v níž „*kdysi hynuli lidé, zatímco králové dole v Jelením příkopu pořádali hony na divou zvěř.*“⁸⁵ Dále následuje „*úzká, křivolaká ulička se střílnami, točící se chodba, tak těsná, že se stěží dalo projít - a stál jsem před řadou domků, sotva vyšších než já... Byl jsem ve Zlaté uličce, kde ve středověku adeпти alchymie žíhali kámen mudrců a otravovali jedem měsíční paprsky.*“⁸⁶ Na konci této ulice nachází bíle zářící dům, větší než ty ostatní a s velkou zahradou. Pernath přichází až k oknům domu a nahlíží dovnitř. Tam vidí prastarého alchymistu. Klepe na okno, aby se zeptal na cestu zpět, ale stařík jej neslyší. Pernath musí cestu zpátky najít sám. Se svým zážitkem se svěřuje přátelům, kteří mu vypravují pověst vážící se k tomuto místu. „*V pověsti se totiž říká, že nahoře ve Zlaté uličce stojí dům, který se objeví jen za mlhy a uvidí ho jenom „nedělnátko“.* Lidé to tam nazývají *Zed' u poslední lucerny. Kdo tam přijde ve dne, vidí jen velký šedivý balvan - za ním je příkrý sráz dolů do Jeleního příkopu.*“⁸⁷ O Zlaté uličce a tajemném domu můžeme říci, že to jsou místa s vysokou koncentrací magických sil. Dům se zjevuje jen zasvěcenci. Podruhé se s ním setkáváme na konci románu, zde je však již obydlím samotného Pernatha a Mirjam. Pernath tedy vykonal iniciační cestu a stal se skutečným zasvěcencem. Jeho dům je pro obyčejného smrtelníka ovšem nepřístupný. Opět se tu objevuje topos uzavřeného a tajemného prostoru. Je „místem, do něhož postava touží proniknout a jež zkoumá“.⁸⁸ Nepřístupnost tu ovšem platí

⁸³ MEYRINK, Gustav. *Golem*. Přel. Eva Pátková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5. s. 62.

⁸⁴ Tamtéž, s. 133.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž, s. 138.

⁸⁸ HODROVÁ, Daniela. Vězení jako místo přístupu k bytí. In HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika míst: Kapitoly z literární tematologie*. Jinočany, 1997. ISBN 80-86022-04-08. s. 101.

pouze pro nezasvěcené, pro samotného obyvatele domu jde o prostor otevřený, může vycházet z domu kdykoliv chce. Pernath tedy překročil mystický práh do jiného světa. Tento práh by se měl podle Meyrinka nalézat na konci Zlaté uličky vedle zdi u poslední lucerny. Dodnes zde můžeme nalézt malou místnůstku s výhledem do Jeleního příkopu. Až do dvacátého století sloužila jako jediná toaleta pro všechny obyvatele Zlaté uličky.

Posledním prostorem, u kterého se pozastavím, je vězení. Pernath se do vězení dostává neprávem, když je křivě obviněn z vraždy. Přesto tu stráví téměř celý rok života. Jde o uzavřený prostor malých rozměrů bez možnosti úniku. Tuto uzavřenost ještě umocňuje zmínka o jediném zamřížovaném okně, které nelze otevřít. V cele prožívá Pernath opět mystickou zkoušku na své cestě za poznáním. Uvažuje o událostech, které ovlivnily v poslední době jeho život a uvědomuje si svůj cit k Mirjam. Ve vězeňské cele jsou ještě další tři spoluvězni, není tedy zcela opuštěn. Zamřížovaným oknem sem proniká měsíční svit. Z okna jsou také vidět věžní hodiny, které sice odbíjejí čas, ale ručičky jim chybí. Jako vězení pak můžeme vnímat i samotné ghetto nebo Golemovu místnost bez dveří.

V *Golemovi* je tedy Praha pojímána jako hraniční místo, místo vstupu do druhého, jiného světa. „Můžeme předpokládat, že některá místa jsou více než jiná ‚branami‘, jimiž lze za jistých okolností (v určitém čase a při určitém naladění) vstoupit do aury města - do *jiné*, neviditelné Prahy.“⁸⁹ Objevují se tu převážně reálie, které tvoří dominanty města - Karlův most, Hradčany, chrám sv. Víta. Praha je tu vnímána jako hlavolam, magické místo, kde k životu přichází podivné a fantaskní přízraky. V románu je zachycen obraz mizejícího ghetta, které už nikdy nebude stejné jako dříve a právě ghetto tvoří nejpodstatnější kulisu příběhu o hledání sebe samotného.

⁸⁹ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 359.

3.2. Michal Ajvaz a magický realismus

Další autor, kterému se budu v následující části blíže věnovat, je Michal Ajvaz. Svou pozornost budu upínat především k románu *Druhé město*, který se odehrává v reáliích současné Prahy. Zejména v tomto románu vystupuje Praha jako město magické. Mou snahou také bude přiblížit čtenáři pojem „magický realismus“, který se ve spojitosti s Ajvazem často vyskytuje.

3.2.1. Život a dílo Michala Ajvaze

Michal Ajvaz se narodil roku 1949 v Praze. Vystudoval češtinu a estetiku na Filosofické fakultě University Karlovy v Praze. Nikdy toto město trvale neopustil a Praha se stala pro Ajvaze zdrojem inspirace pro jeho literární tvorbu. Než se ovšem stal spisovatelem na plný úvazek, tak pracoval dvacet let v různých dělnických profesích, byl domovníkem, nočním hlídačem a několik let také čerpačem ve Vodních zdrojích Praha. Spolupracoval s Literárními novinami a teprve v roce 1994 si zvolil svobodné povolání. Od roku 2003 je zaměstnán v Centru pro teoretická studia AV a UK. Roku 1989 debutoval Ajvaz básnickou sbírkou *Vražda v hotelu Intercontinental*, kde se již projevuje jeho sklon k fantastičnosti. Následovala další prozaická díla jako jsou sbírka povídek *Návrat starého varana*, román *Druhé město* a *Tyrkysový orel*, kde uplatňuje teorii o neustálém pronikání fantastického a mimoreálného světa do skutečnosti.⁹⁰ Z dalších jeho prací můžeme jmenovat fiktivní cestopis *Zlatý věk* (2001), román *Prázdné ulice* (2004), *Padesát pět měst* (2006) a zatím poslední román s názvem *Cesta na jih* (2008). Mezi teoretické práce pak patří kniha *Znak a bytí* (1994) a soubor studií s literárně filosofickou problematikou *Tajemství knihy* (1997). „Michal Ajvaz je možná nejvýraznějším současným představitelem české tradice široce pojeté literární fantastiky; jeho prózy se vyznačují vyspělým stylem a výjimečným smyslem pro detail a fantaskní fabulaci.“⁹¹ Ajvaze můžeme přiřadit ke generačním vrstevníkům Jiřímu Kratochvilovi a Daniele Hodrové. „Všem třem je společné prolínání současných velkoměstských reálií přesně vystihujících genia loci (u Hodrové a Ajvaze Praha, u Kratochvila Brno) a nadpřirozených jevů. Ajvazovy prózy vstřebávají podněty Meyrinkových mystických románů z Prahy a Borgesova magického realismu, zároveň využívají prvků dobrodružné literatury, čímž se posouvají do blízkosti žánru tak zvané urban

⁹⁰ MENCLOVÁ, Věra - SVOZIL, Bohumil - VANĚK, Václav. *Slovník českých spisovatelů*. Praha, 2000. ISBN 80-7277-007-1. s. 64-65.

⁹¹ ADAMOVIČ, Ivan - NEFF, Ondřej. *Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha, 1995. ISBN 80-85364-57-3. s. 25.

fantasy, v české literatuře nezastoupeného.“⁹² Alexander Bobrakov-Timoškin v této souvislosti ve své již zmiňované práci hovoří o autorech pražského textu, mezi které řadí především Danielu Hodrovou, Michala Ajvaze, Jáchyma Topola a Miloše Urbana. Uvádí, že v české literatuře je v současnosti pozoruhodným jevem renesance pražských motivů.⁹³

Michal Ajvaz bývá také řazen mezi autory magického realismu. S tímto pojmem se setkáváme prvně v knize německého kritika výtvarného umění Franze Roha *Postexpressionismus. Magický realismus. Problémy nejnovějšího evropského malířství*. V této knize z roku 1925 se mluví o magickém realismu jako o umění, které se snaží najít „bod“, ve kterém se spojuje skutečné s ideálním. Magický realismus představoval snahu rehabilitovat objektivní realitu. Tento směr záhy proniká do hispánského světa, kde nachází své uplatnění.⁹⁴ V evropských podmínkách se tento směr vyvíjel odlišně. „V latinskoamerickém je více smyslnosti, více pohádkovosti, více temperamentu, energie a života. (...) Zdá se, jako by evropská magickorealisticke literatura byla o dimenzi nekonečného tajuplného prostoru ochuzena, nicméně tato literatura čerpá svou sílu z pramenů historie a magie svých měst.“⁹⁵ Tato magičnost městského prostoru se objevuje již v díle Franze Kafky, Alfreda Kubiny nebo Gustava Meyrinka.

Magický realismus je často zaměňován s fantastickou literaturou. Tyto směry se liší zejména nazíráním skutečnosti. Na rozdíl od fantastické literatury je pro magický realismus typické, že je svázán s reálným světem.⁹⁶ „Magické prvky se v dílech magického realismu objevují v jinak realistickém prostředí. Tyto prvky působí přirozeně, přestože nejsou vysvětleny a protagonisté je přijímají nehledající v nich logiku“⁹⁷ Tak bloumá například ulicemi Prahy osamělý muž a hledá místa, kde by se setkal s jiným, druhým světem a v nejmenším ho nepřekvapují noční setkání s mořskými obludami, tajemnou tramvají, která odváží cestující kamsi pryč, obřími loďmi proplouvající sídlišti a vším ostatním, co proniká do obyčejného světa z „druhé strany“.

⁹² Portál české literatury. *Michal Ajvaz*. [online] [cit. 2010-02-15]. URL: <<http://www.czechlit.cz/autori/ajvaz-michal/>>.

⁹³ BOBRAKOV-TIMOŠKIN, Alexander. Proměny pražského textu v české literatuře 20. století. In FEDROVÁ, Stanislava (ed.). *Otázky českého kánonu*. Praha, 2005. ISBN 80-85778-50-5.

⁹⁴ LUKAVSKÁ, Eva. „Zázračné reálno“ a magický realismus: Alejo Carpentier versus Gabriel García Márquez. Brno, 2003. ISBN 80-7294-100-3. s. 12-13.

⁹⁵ STAROSTKOVÁ, Andrea. *Magický realismus v české literatuře a jeho afinita s literaturou světovou*. Diplomová práce. Brno, 2006. s. 94.

⁹⁶ LUKAVSKÁ, Eva. „Zázračné reálno“ a magický realismus: Alejo Carpentier versus Gabriel García Márquez. Brno, 2003. ISBN 80-7294-100-3. s. 22-23.

⁹⁷ STAROSTKOVÁ, Andrea. *Magický realismus v české literatuře a jeho afinita s literaturou světovou*. Diplomová práce. Brno, 2006. s. 9.

3.2.2. Druhé město

Román *Druhé město* vyšel prvně roku 1993. Hlavní postavou je muž, o kterém se v průběhu děje nedovídáme téměř nic, dokonce ani jeho jméno. Celý příběh je vyprávěn vypravěčem v první osobě. Tato kniha je „překvapivě věcnou vypravěčskou zprávou o jeho výpravách za hranice každodennosti do fantazijního ‚druhého světa‘“ a není soustředěna na analýzu duševního stavu.⁹⁸ Děj se odehrává v městském prostředí, konkrétně v Praze. Bezejmenný vypravěč si jednoho dne v antikvariátu v Karlově ulici zakoupí zvláštní knihu v tmavě fialovém sametu „*na němž nebyl ani název, ani jméno autora (...) a stránky byly potištěné nějakým neznámým písmem.*“⁹⁹ Stejně jako v *Golemovi* Gustava Meyrinka vše začíná tajemnou knihou, od které se hrdina není schopen odpoutat. Kniha tu vystupuje jako nositelka poselství, vždyť právě díky ní se hrdina postupem času seznamuje s neznámým světem, paralelním k tomu všednímu. Právě ona vypravěči otevírá cestu k druhému městu. Začíná pátrání po všem, co souvisí s tímto utajeným prostorem, druhým městem. Vypravěč se vydává za vědeckým pracovníkem, který mu prozrazuje, že také on zažil setkání s druhým světem, ale sám říká: „*Už necítím žádnou touhu překročit hranici, už je pozdě vydávat se na výzkumné výpravy.*“¹⁰⁰ Hrdinovy kroky vedou na Petřín. Tam objevuje zvláštní válec, do kterého když nahlédne, tak spatří část druhého světa - chrámovou loď. „*Od okamžiku, kdy dojde k setkání s jiným, se příběh přesouvá ze sféry obyčejného, (každo)denního do sféry výjimečného, magického, nočního, snového. Setkání s tajemným cizincem bývá počátkem zasvěcování (v *Golemovi* přináší tajemný cizinec knihu). K setkání dochází v příbytku, v divadle, ‚na hoře‘ (Petříně), někdy na zcela prozaických místech - na ulici, v kavárně, v bistro.*“¹⁰¹ Jiný svět mu přijde zřejmě přirozený, jelikož neprojeví žádný údiv nad tím, kde se loď mohla vzít. Zde vyslechne kázání kněze a proniká tak hlouběji k tajemství druhého města. V kavárně na Malé Straně se setkává s dalším člověkem, který poznává tajemnou knihu. Opět se snaží odradit hrdinu od hledání druhého města: „*Radím vám dobře, zbavte se té knihy co nejrychleji. Můžete mi věřit, od doby, co jsem se setkal s těmi prokletými písmeny, bloudím jako zmatený pes smutným světem okrajů a nemám klid.*“¹⁰² Náhle je však tento podivný host kavárny odvezen ve zvláštní zelené tramvaji do neznáma. Vypravěč neustále naráží na lidi, kteří se nějakým způsobem setkali s druhým světem. Tak potkává nešťastného otce, kterému ve stejné tajuplné zelené tramvaji zmizela dcera, která do ní

⁹⁸ CHVATÍK, Květoslav. *Od avantgardy k druhé moderně*. Praha, 2004. ISBN 80-7215-214-9. s. 334.

⁹⁹ AJVAZ, Michal. *Druhé město*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0378-7. s. 7-8.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 18.

¹⁰¹ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 201.

¹⁰² AJVAZ, Michal. *Druhé město*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0378-7. s. 31.

ve chvíli nepozornosti nastoupila. „Často myslím na to, že svět, ve kterém žije, může být v těsné blízkosti, může se přímo prolínat s naším světem, protože jeho plnosti se prostírají tam, kde v našem světě vidíme jen prázdno, a jeho prázdno je u nás plností (...).“¹⁰³ Tramvaj tu tvoří spojnicí mezi oběma světy. „V Ajvazově *Druhém městě* vytváří tramvaj spojení mezi dvojným světem (městem), přejíždí hranici, mizí ve druhém městě - je obrazem *jiného* vědomí, *jiného* času, který cestující zakouší (záhyb v čase) nebo do kterého se chystá vpravit.“¹⁰⁴ Je zřejmé, že po překročení hranice již nevede žádná cesta zpět. Hrdina dále zažívá noční přednášku na univerzitě, ze které se náhle stane kázání podobné tomu, které již vyslechl na Petříně. Ocitne se v pronásledování lasiček, které jsou také obyvatelkami onoho jiného světa. Veškerá setkávání s druhým městem probíhají v noci. Jakoby se zde objevovala druhá tvář Prahy, která se může vyjevit pouze v nočních hodinách. „Noc s sebou nese jiné vnímání města, a to jak pro toho, kdo jím chodí, tak pro toho, kdo spí a sní. (...) Noční tvář je možná pravou tvář města - tou, do níž se vepisují záhady života a smrti a vesmíru.“¹⁰⁵ Tak pozoruje hrdina noční slavnosti, které probíhají na Staroměstském náměstí a které se záhy promění v jakási podivná jatka. Setkává se tu se zvláštními mořskými živočichy, rybami a obyvateli druhého města v maskách. Náhle stojí s ostatními ve frontě na vlek, který vede do kaple na pohořeleckém náměstí. Hrdina se snaží komunikovat s obyvateli druhého města, chová se jako oni a zapojuje se do činností, které vykonávají. Druhý svět již nevnímá jen vizuálně, ale přímo fyzicky. Je ovšem neustále pronásledován v důsledku různých nedorozumění, kterých se dopouští z neznalosti. Přesto jeho odhodlání dostat se do druhého světa nepolevuje, naopak stále roste jeho touha proniknout kamsi za hranici a porozumět jinému světu, který jak se zdá leží v těsné blízkosti toho našeho a dokonce po sobě zanechává znatelné stopy. Vypravěč plynule přechází z jednoho světa do druhého a pomalu zjišťuje, že někteří obyvatelé žijí dvojitý život v obou světech. Tak se vypravěč setkává s mužem, který je za dne číšníkem v bistru na Pohořelci a v noci knězem ve druhém městě. „*Manžel je obyvatelem nějakého neznámého města (...) pořád nacházím stopy druhého města v koutech bytu a v hloubkách nábytku: sošky bůžků se zavilými tvářemi, přístrojky ve tvaru ptáků a želv, které čas od času bzučí a blikají červenými žárovkami, zasazenými do očí, knihy tištěné neznámým písmem, s duhově zářícími ilustracemi, na kterých jsou chrámy v pralese a tygři.*“¹⁰⁶ Vypravěč je utvrzen v názoru, že vedle sebe paralelně existují dva prostory, které se dokonce prostupují a že je zároveň možné proniknout do tohoto druhého světa. Stejně tak číšníková

¹⁰³ AJVAZ, Michal. *Druhé město*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0378-7. s. 39.

¹⁰⁴ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 119.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 328.

¹⁰⁶ AJVAZ, Michal. *Druhé město*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0378-7. s. 61-62.

dcera Klára - Alweyra se pohybuje v obou světech a dokonce považuje druhý svět za původnější a jí vlastnější. „*Kdo se bude chtít vetřít do našeho města, nikdy se nevrátí, jeho tvář zmizí v proplétajícím se síťoví puklin na starých zdech, jeho gesta se rozplynou v pohybech křoví, kývajících se ve větru.*“¹⁰⁷ Alweyra vyláká vypravěče na věž Mikulášského chrámu, kde je donucen zápasit se žralokem. Tento nerovný boj k nevíře obyvatelů druhého města vyhraje. Hrdina nadále proniká do tajů jiného světa, navštěvuje obchod v Maiselově ulici, kde se naplňují regály „*střídavě zbožím dne a zbožím noci.*“¹⁰⁸ Zde objevuje zvláštní předměty. Stále touží přiblížit se ke středu druhého města, starý prodavač ho ale varuje: „*Je to jen tvé hledání středu, co tě od středu vzdaluje. V okamžiku, kdy jej přestaneš hledat, kdy na něj zapomeneš, zjistíš, že jsi jej nikdy neopustil. (...) Není množství středů, je jen jeden střed, jeden počátek, ten je však celý ve všem, co z něho vyrostlo.*“¹⁰⁹ Stařec věnoval vypravěči lahvičku se zvláštní tekutinou, díky které může létat. Hrdina pozře s důvěrou polovinu obsahu a prožívá noční let nad Prahou, letí nad pražskými sídlišti, podél Klementina, přelétává tmavou řeku, míjí chrám svatého Mikuláše a nakonec stoupá až na Hrad. Zde se posadí na střechu chrámu svatého Víta a pozoruje spící město. Setkává se s ptáčkem a recitačním ptákem Felixem. Ptáček mu vypráví o jeho světě: „*Naši říkají, že tu byli tisíce let před vámi, ale svá pyšná tvrzení opírají jen o přepjaté a nevkusné legendy podezřelého původu, bůhvíjakými normami jsme se sem připlazili, abychom obydli prázdné okraje a dutiny prostoru, který jste vybudovali, parazitujeme na vašem městě, naše mýty vznikali z odpadků vašeho myšlení.*“¹¹⁰ Opět je tu nadnesena otázka původnějšího bytí, zatím ovšem vše nasvědčuje tomu, že obě města koexistovala vedle sebe od pradávna. Hrdinovo pronikání do druhého města je stále intenzivnější, objevuje v útrokách sousoší na Karlově mostě prostory druhého města, které obývají losi. Náhle si uvědomuje, že druhé město je plné soch. „*Ožívání soch, přitom nejen těch nejproslulejších, patří k pražskému kontextu, ať už k němu dochází pouze v rovině metaforické proměny nebo je rozvinuto v příběh anebo se odehrává v rámci jiného příběhu.*“¹¹¹ V příběhu sice narozdíl od *Golema* nebo *Trýznivého města* samotné sochy přímo neožívají, ale je v nich ukryt druhý prostor, který poskytuje místo k žití, v tomto případě losům. Se sochami se setkáváme v románu ještě několikrát, například při letu nad Prahou, kdy vypravěč pozoruje sochy z par a nebo na slavnosti, kde se objevují obří sochy z ledu. Vypravěče už zcela pohltily myšlenky na druhé město, prožívá cestu pláněmi

¹⁰⁷ AJVAZ, Michal. *Druhé město*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0378-7. s. 66.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 74.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 82.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 91-92.

¹¹¹ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 168.

prostěradel a peřin, zachraňuje rejnoka bojujícího se psem, zažívá další let nad městem a v oblacích, v televizi se objevuje obraz podzemního chrámu z druhého města. Zdá se, že ostatní lidé přítomnost jiného světa nijak nevnímají, dokonce celý přenos v televizi označují pouze za grotesky. Nakonec se vypravěč vydává opět do knihovny, kde tuší temné kouty, které slouží jako přechod do druhého města. Knihovnický jej varuje před nebezpečím přechodu z knihovny. „*V hlubině knihovny mizí několik knihovníků do roka, knihovnické školy nestačí dodávat čerstvé absolynty. (...) Nevím, jak knihovníci skončili, jestli zabloudili v nekonečných chodbách mezi regály knih a zahynuli hladem a žízní nebo jestli je zadávila zvířata, číhající v hloubce knihovny, možná, že tam žijí nějaké divoké kmeny, které knihovníky loví a snad je i jedí: někdy je z hloubky knihovny slyšet vzdálené bubnování tamtamů a některé knihovnice tvrdí, že zahlédly na konci chodby nebo v mezeře po vyndané knize pomalovanou tvář divocha.*“¹¹² Knihovna a knihy se mění po překročení hranice v džungli, v nespoutanou divočinu, ve které se vyskytují prapodivná zvířata a bující vegetace, která je pro obyčejného smrtelníka nebezpečnou a odkud jak se zdá není návratu. „Knihovna se vyskytuje v analogických významových kontextech jako muzeum. Také ona je podobou kolektivní paměti, (...) čtenář v nich (knihách) může listovat a číst v nich. Dny, po které se čtenář bude moci knih dotýkat, jsou však podle všeho sečteny - staré knihovny v budoucích městech, nelehnu-li popelem (...) nebo nezničí-li je voda (jak se to může stát v Praze), nebo nezmocní-li se jich džungle (jako ve *Druhém městě*), se patrně dřív nebo později promění v muzea.“¹¹³ V Ajvazově románu se objevuje přímo apokalyptická vize, kdy je město pohlcováno džunglí, je zahlcováno vegetací, která prorůstá z útrob knihovny a šíří se jako nákaza do ostatních prostorů města. „*Jak jsem postupoval do nitra knihovny, stále méně se daly rozeznávat listy knih od listů rostlin, dřevo regálů od kmenů stromů, které tu vyrůstaly z úrodného knižního kompostu, všechno se prostupovalo v džungli, bující a hnijící v nesnesitelném vedru, vlhku a puchu.*“¹¹⁴ Vypravěč se dostává do jeskyně, která představuje skalní chrám. Zde nachází strážce a klade mu zásadní otázky. Strážce mu prozrazuje, že džungle opravdu patří k druhému městu, vypravěč se vyptává, jak by se mohl dostat k jeho středu. „*Podivné tajemství spočívá v tom, že žádný poslední střed neexistuje, za maskami se neskrývá žádná tvář, není žádné první slovo v tiché poště, není žádný originál překladu. Je jen neustále se otáčející šňůra proměn, rodících další proměny. (...) Všechna města jsou*

¹¹² AJVAZ, Michal. *Druhé město*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0378-7. s. 138.

¹¹³ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 130-131.

¹¹⁴ AJVAZ, Michal. *Druhé město*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0378-7. s. 142.

*si navzájem středem a okrajem, počátkem a koncem, mateřským městem a kolonií.*¹¹⁵ Pronikání do středu se postavě nemusí zdařit a postava se tak ocitá na místě, které je prázdné a právě prázdný střed může být chápán jako pravé poznání, hranice dvou světů.¹¹⁶ Strážce chrámu je však náhle zajat Alweyrou, která natočila jeho řeč na magnetofon a obvinila jej z kacířských myšlenek. Alweyra byla oblečená v přiléhavém potápěčském obleku s ploutvemi a v ruce měla meč. „To je scéna jako vystřižená z Jamese Bonda, svědčící o tom, že autorova konfrontace snového, vznešeného a hlubokého s banálním, chátrajícím a nízkým odkazuje spíše než k surrealismu k estetickému kódu postmoderny.“¹¹⁷ Alweyra se vzápětí obrací také na vypravěče, kterého nemůže nechat uniknout, jelikož už slyšel příliš mnoho. Ten jí však utíká, když prochází dveřmi v kamenné zdi, které vedou do jeho původního světa. Ocitá se na záchodcích v suterénu kavárny Slávia, kam ho již Alweyra nenásleduje. Zde přímo graduje absurdita celé situace. Vypravěč už není dál pronásledován, protože Alweyra „měla dobré vychování.“ V poslední kapitole odchází hrdina definitivně do druhého města. „*Byl jsem unavený z existence na hranici. (...) Podivně jsem žil mezi dvěma říšemi, v jedné dohasínal plamen smyslu, ve druhé stále nemohl vzplanout.*“¹¹⁸ Ještě před odchodem si ovšem všimá, že jeho knihovnou se šíří cizí písmo. Ostatní knihy nakazila kniha ve vazbě z fialového sametu. Vypravěč si náhle uvědomuje, že musí odejít. „*Najednou jsem věděl, že před tím, kdo skutečně odejde, se druhé město musí otevřít, že odcházejícího dovede k lesklým palácům a temným zahradám každá cesta, po které vykročí.*“¹¹⁹ Nastoupí tedy do zelené tramvaje, která jej odváží a tím končí hrdinovo putování a výpravy do druhého města.

3.2.3. Druhé město a prostor

Celý román se odehrává v městském prostředí Prahy v období autorova mládí. Svědčí o tom několik zmínek, například v kapitole Chlad skel se autor zmiňuje o mléčném baru U hradeb, který byl zrušen po roce 1989.¹²⁰ Dále je zde zmiňováno několik dalších vináren, kaváren a restaurací, které můžeme v Praze najít dodnes, například vinárnu U hada (správněji U Zlatého hada), která se nachází na rohu ulic Karlova a Liliová. Román popisuje poměrně krátký časový úsek, vše se odehrává během jedné zimy.

¹¹⁵ AJVAZ, Michal. *Druhé město*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0378-7. s. 148.

¹¹⁶ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 161.

¹¹⁷ CHVATÍK, Květoslav. *Od avantgardy k druhé moderně*. Praha, 2004. ISBN 80-7215-214-9. s. 336.

¹¹⁸ AJVAZ, Michal. *Druhé město*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0378-7. s. 152

¹¹⁹ Tamtéž, s. 154.

¹²⁰ BIEGEL, Richard. *Z písmenek kule, z kina garáže? K historii a osudu budovy s kinem U Hradeb na Malé Straně v Mostecké ulici*. [online] [cit. 2010-02-19]. URL: <<http://www.zastarouprahu.cz/kauzu/mostecka/mostecka3.htm>>.

„Prostor, v němž se ocitáme při čtení Ajvazových prozaických děl, je specifickým světem plným proměn a neočekávaných událostí.“¹²¹ A všechny tyto události se odehrávají v Praze, na místě, které je opředené mnoha legendami a kde k nám promlouvá atmosféra magického místa plnou silou. „Hrdina *Druhého města* na počátku své cesty přece jen přemýšlí o tom, že potkává něco neobvyklého, i když postupně se rozpomíná, že vlastně žije vedle druhého města celý svůj život a teď se s ním pouze dostal do bezprostředního kontaktu. Pražské topography přitom slouží jako naprosto přirozené místo pro setkání s druhým městem, takže čtenář pozvolna přistupuje na pravidla hry a vidí ve druhém městě realitu svého druhu.“¹²² Prvním pražským prostorem, do kterého vstupujeme spolu s hrdinou je antikvariát v Karlově ulici, kde dochází k prvotnímu střetnutí s jiným světem, který se tu prezentuje pomocí tajuplné knihy. Je to obdobná scéna jako v *Golemovi* Gustava Meyrinka, kniha tu ztvárňuje cizí předmět lákavý svou jinakostí a tajemstvím. Od této chvíle kniha provází hrdinu po celou dobu až do konce příběhu. Náhle se ocitáme v prostorech univerzitní knihovny, v místě, kde se hromadí informace a lidské vědění. Již v předešlé kapitole jsem se zmínila, že knihovna má funkci tzv. kolektivní paměti, je to prakticky studnice lidského vědění. Také náš hrdina očekává pomoc od vědeckého pracovníka, který jej však od dalšího pátrání odrazuje. Autor čtenáře dále zavádí na horu Petřín. Petřín tvoří jednu z hlavních dominant Prahy. „Petřín je pražskou ‚horou‘. Na rozdíl od jiných pražských míst je vrch v literárních textech méně zatížen historií, ačkoli skýtá panoramatický pohled na (takřka) celé historické město, na ‚palimpsest‘ města, jeho různých dob a stylů, rozvinutý při pohledu z petřínské rozhledny v horizontále.“¹²³ U Ajvaze hraje Petřín trochu odlišnou roli, hrdina tu prvně nahlíží do prostoru druhého města, tento pražský vrch se tu stává hraničním místem. Tady se vypravěč dívá zvláštním otvorem do podzemí a spatřuje jakýsi chrám, ve kterém právě probíhá kázání, kterému ovšem není schopen porozumět, ačkoliv řeč je ve druhém městě stejná, ale význam slov je odlišný. Chrám je všeobecně vnímán jako posvátné místo. „Můžeme pozorovat, že chrám - nikoli ovšem jako vzdálený bod na nádherném horizontu, ale jako místo, kde hrdina něco podivuhodného zažívá - hraje závažnou roli v těchto textech, kde postava žije s městem v symbióze, vnímá duši města.“¹²⁴ S chrámy se setkáváme v této knize ještě několikrát. V první řadě je to Mikulášský chrám, kam hrdina vstupuje a je okouzlen pohledem na Hrad a chrám svatého Víta. Tato kapitola nese název Na věži a právě „věž

¹²¹ KUTRA, Oldřich. *Zánik, proměna, vyvstání. Prostor v díle Michala Ajvaze*. [online] [cit. 2010-02-19]. URL: <http://www.itvar.cz/archiv/11TVAR_07.pdf>.

¹²² BOBRAKOV-TIMOŠKIN, Alexander. *Proměny pražského textu v české literatuře 20. století*. In FEDROVÁ, Stanislava (ed.). *Otázky českého kánonu*. Praha, 2005. ISBN 80-85778-50-5.

¹²³ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 136.

¹²⁴ Tamtéž, s. 172.

patří k toposům, které se vážou k symbolismu středu jako posvátného místa. Tak jako hora, strom, sloup, osa světa a chrám, s nimiž ji spojuje vertikální charakter, je věž průsečíkem dvou, případně tří vesmírných oblastí (nebe a země či nebe, země a pekla), místem komunikace člověka s Bohem.¹²⁵ Vypravěč je na této věži bez varování nucen bojovat o přežití se žralokem. Je tím vystaven k přímé konfrontaci s bytostí z druhého města. Žralok jej chce dozajista zneškodnit, ale ani tento projev zla a nenávisti vůči hrdinově světu a jemu samotnému jej neodradí od dalších pokusů proniknout do středu města druhého a od snahy tomuto cizímu světu porozumět. Tento souboj mezi vypravěčem a žralokem podle Hodrové poukazuje k théseovskému mýtu.¹²⁶ Sice tu dochází k zabití netvora, ale hledání druhé dimenze pro hrdinu tímto činem nekončí. V jedné z dalších kapitol s názvem *Let se vypravěč napije zázračného lektvaru, který získal od starého prodavače z druhého města, a tím získává schopnost létat. Po únavném letu nad noční Prahou se nakonec usadí na střeše chrámu svatého Víta. „Byl jsem už unavený, posadil jsem se na hřeben střechy chrámu svatého Víta, abych si trochu odpočinul. Pode mnou na nádvoří svítil kruh lamp na zdi paláce na sněh, v dálce jiskřila chladná světla spícího města.“*¹²⁷ Opět se tu objevuje pohled na město, který má podle Hodrové „v pražském kontextu mimořádný, rituálně (národně) mytický význam.“¹²⁸ Poslední chrám, který je v knize zmíněn, je ukryt v džungli v prostoru druhého města. Je to skalní chrám, kde se vypravěč setkává s knězem, strážcem chrámu, aby se dověděl odpovědi na palčivé otázky. Tento chrám vystupuje tedy také jako místo zasvěcení.

V románu často vystupují jasné pražské dominanty, jak už jsem výše naznačila, tak to jsou často chrámy, ale také například Staroměstské náměstí nebo Karlův most, kde se hrdina setkává s druhým, skrytým prostorem uvnitř sousoší, která tento most po staletí zdobí a upomínají na českou minulost. S tímto mostem se setkáváme ještě jednou a to při zvláštních slavnostech, které v noci pořádá druhé město. Slavnosti začínají na Staroměstském náměstí. V centru historického města se náhle objevuje lyžařský vlek, jehož trasa vede ze Seminářské ulice u Klementina na Křižovnické náměstí a pod klenbou mostecké věže přes Karlův most, pak pokračuje Mosteckou ulicí na Malostranské náměstí a dále Nerudovou ulicí až na Hradčany, čímž vlek kopíruje Královskou cestu. „Demytizace, familiarizace i bizarní mysteriorizace Karlova mostu znamenají nejen vytržení tohoto toposu z národního pražského kontextu, ale současně jeho zapojení do obecného městského textu. V tom má most funkci

¹²⁵ HODROVÁ, Daniela. Příběhy věže. In HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika míst: Kapitoly z literární tematologie*. Jinočany, 1997. ISBN 80-86022-04-08. s. 199.

¹²⁶ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 195

¹²⁷ AJVAZ, Michal. *Druhé město*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0378-7. s. 88.

¹²⁸ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 136.

prahu, rozhraní, je místem osudového setkání, znakem komunikace nebo naopak její absence.¹²⁹ V tomto románu jsou tyto slavnosti prvním okamžikem, kdy se hrdina snaží splynout s obyvateli druhého města, chovat se jako oni a navázat s nimi kontakt, což se mu příliš nedaří, jelikož nezná jejich rituály a pravidla. Podle Hodrové tu Ajvaz přepisuje Staroměstské náměstí ve fantaskním kódu. Objevují se tu maškary, které sehrávají pašijovou hru o utrpení, smrti a vzkříšení mladého a krutého boha.¹³⁰ Tato hra se později mění ve fantastický a krutý rybolov. Následuje sesbírání ryb do síťovek a maškary odcházejí k vleku na Mariánském náměstí. „Konkrétnost náměstí, zbaveného paměti, se střetá s fantaskním dějem, v němž se mísí pohanský rituál se středověkým mystériem a krvavým rybolovem. Náměstí je demytizováno a vzápětí remytologizováno v jiném duchu, jiném kulturním kódu. (...) Bez (zamlčeného) historického podtextu místa a bez všedních detailů by ovšem tyto výjevy pozbyly smyslu, respektive mohly by být přečteny právě jen jako féerie.“¹³¹ Praha je tu stejně jako u Meyrinka vnímána jako hraniční místo. U Ajvaze ovšem není jiný prostor skryt kdesi za městem, ale oba tyto prostory se prostupují, prolínají se. Ve spojitosti s Meyrinkem mě napadla ještě jedna zvláštní spojitost, v *Golemovi* se vyskytuje jako místo přechodu do onoho světa zasvěcenců místnost na konci Zlaté uličky - známá jako latrína, tedy záchod. U Ajvaze se záchodová místnost objevuje také a to v okamžiku, kdy hrdina prchá z džungle druhého města před zuřící Alweyrou a do svého původního světa vstupuje právě dvířky vedoucími k záchodové místnůstce v kavárně Slavia. Tato místnost může být tedy opět vnímána jako spojnice mezi oběma světy. „Podzemní veřejný záchod, ať už je pojímán vážně nebo parodicky, figuruje v prostoru města jako jeden z možných vstupů do podsvětí, *jinam* a zároveň jako obraz temných podzemních sil, nevědomí individuálního i kolektivního.“¹³²

V souvislosti s druhým městem jsem se již několikrát zmiňovala o džungli. Džungle prorůstá do našeho světa, bují a neustále se rozrůstá a infikuje předměty, zejména knihy. Druhé město má zřejmě neustálou snahu pohltit město první a zdá se, že se mu to i daří. Důkazem může být knihovna vypravěče, který na konci románu zjišťuje, že tajuplná kniha ve fialovém sametu „nakazila“ ostatní knihy a ty jsou pomalu přepisovány do jiného písma. „Obě města - město vnější a město vnitřní, niterné - neexistují vedle sebe (druhé město není na periferii, za městem, byť se do něj hrdinové někdy tam tudy pokoušejí vstoupit) ani na sobě, jedno pod druhým (v podzemí se jiné město nalézá jen v některých textech

¹²⁹ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 142.

¹³⁰ Tamtéž, s. 160.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Tamtéž, s. 288.

s tajemstvím), ale v sobě. (...) Některé texty se způsobem svého růstu, šíření mění ve svého druhu vegetaci.“¹³³ Druhé město je pro hrdinu spleť labyrintem, džunglí, ve kterém se marně snaží orientovat a hledat cestu ke středu či počátku. Džungle je nebezpečný prostor, kde hrozí zablouzení a často i smrt. I přesto se hrdina vzdává možnosti zapomenout a vrátit se zpět žít obyčejný život a vydává se čekat na zelenou tramvaj, která jej definitivně odveze do jiného druhého města, odkud již není návratu. „Projít dveřmi, branou, labyrintickým domem nebo městem znamená změnit způsob vnímání prostoru, času, života, středu anebo viděno z jiné strany - změna tohoto způsobu umožňuje vstoupit, projít, ona sama je *přechodem*.“¹³⁴

Ajvazův text je plný pražských reálií, které jsou ovšem zbaveny své historičnosti. Památky tu neodkazují ke své slavné historii. Praha je tu místem setkání s jiným světem, místem hranice, odkud je možné proniknout do druhého města. Nepohybujeme se ovšem jen v centru, kde se nachází nejvíce významných památek, ale pronikáme i na periferie města, do činžákových bytů, prostorů pokojů a skříní, kde všude je v temných koutech ukrytý jiný svět. Román je podle mého názoru o rozhodnutí, o možnosti volby. Hrdina se rozhoduje, jestli zůstane ve svém uzavřeném světě, ve městě, které dobře zná a nebo jestli odejde do druhého města, které jej neodolatelně láká, ale zároveň neví, co ho tam čeká. „*Přemýšlel jsem, jaké budu mít v druhém městě zaměstnání - budu zlatokopem v knižní džungli, mnichem v klášteře v podkroví libeňského činžáku, rybářem, který vyplouvá za úlovkem na temné vnitřní moře a vidí v dálce svítit večerní lampy pokojů? Dřív jsem se bláhově domníval, že je možné v druhém městě strávit dovolenou, vrátit se a napsat o svém pobytu knihu. Dobrá, zanechám tu tedy knihu o setkání a o hranici. Mé příští knihy už budou psané písmem druhého města a vytištěné v nočních tiskárnách, ukrývající se za kabáty ve skříních.*“¹³⁵

¹³³ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 31.

¹³⁴ Tamtéž, s. 280.

¹³⁵ AJVAZ, Michal. *Druhé město*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0378-7. s. 158.

3.3. Fantaskní Praha v díle Daniely Hodrové

Poslední autorkou, které budu věnovat prostor ve své práci, je Daniela Hodrová. Stejně jako předešlé dva romány Gustava Meyrinka a Michala Ajvaze, tak také její trilogie *Trýznivé město*, která se stane středem mého zájmu, se odehrává v Praze. Vedle tohoto románu se zmíním i o další její tvorbě a to nejen o beletristické, ale také literárněvědné.

3.3.1. Daniela Hodrová a její literární tvorba

Daniela Hodrová se narodila v Praze roku 1946. Na Filosofické fakultě University Karlovy vystudovala ruštinu a češtinu. Ve studiu pokračovala dále a vystudovala ještě francouzštinu a srovnávací literatury. V letech 1972-75 pracovala jako redaktorka slovanských literatur v nakladatelství Odeon. Od roku 1975 je zaměstnána jako vědecká pracovníce v Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR. Pro díla Daniely Hodrové je typická provázanost s tematikou její literárněvědné tvorby. Hodrová se zabývá zkoumáním žánru románu, „jenž je pro ni stále se proměňující otevřenou slovesnou strukturou, vymezenou různým podílem fikce a skutečnosti. Román chápe jako žánr, jehož vnitřní vývoj souvisí s jeho vlastním sebeuvědomováním. Soustřeďuje se přitom především na hybný moment hrdinovy „iniciace“ a hledání smyslu sebe sama.“¹³⁶ Hodrová začala své romány a stejně tak rané teoretické práce psát již na přelomu 70. a 80. let, ale publikovány byly díky nepřející politické situaci až mnohem později, zpravidla po roce 1989. Příkladem může být autorčina trilogie *Trýznivé město*, jejíž jednotlivé části (*Kukly*, *Podobojí*, *Théta*) byly publikovány v letech 1991-2. Zde se projevuje teze o koexistenci několika časových rovin. Hodrová přikládá velký význam historickému vědomí času. „Její odkazy a vzpomínkové reflexe se týkají ze všeho nejvíc dějinných událostí, vesměs spojených s konkrétními pražskými lokalitami. Autorčiny knihy proto můžeme interpretovat jako osobité *pražské* romány, záměrně emblematicky tlumočící specifického génia loci dané středoevropské metropole, v jejíž dějinách vyzvedává Hodrová zejména tragické momenty.“¹³⁷ Jakýsi dovětek k této trilogii tvoří kniha *Město vidím* (1992). Další román zasazený do pražských reálií nese jméno *Perunův den* (1994). V románu *Ztracené děti* (1997) se Hodrová vrací k tématu hledání vlastní identity. Na další knize *Komedie* (2003) pracovala autorka celé čtyři roky. V roce 2007 vydala knihu *Spatřené hlavy*, která se zabývá řečí hlav z pražských fasád.

¹³⁶ MENCLOVÁ, Věra - SVOZIL, Bohumil - VANĚK, Václav. *Slovník českých spisovatelů*. Praha, 2000. ISBN 80-7277-007-1. s. 242.

¹³⁷ Portál české literatury. *Daniela Hodrová*. [online] [cit. 2010-02-22]. URL: <<http://www.czechlit.cz/autori/hodrova-daniela/>>.

Zatím posledním literárním počinem je román *Vyvolávání* (2010). Mezi teoretické práce pak řadíme tyto tituly: *Hledání románu: Kapitoly z historie a typologie žánru* (1989), *Román zasvěcení* (1993), *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie* (1994), *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla* (2001) a *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky* z roku 2006. Jako editorka, redaktorka a spoluautorka se podílela na knize *Poetika míst: Kapitoly z literární tematologie* (1997). Teoretické práce Daniely Hodrové jsou „čtivé a přístupné, usilovně unikají obvyklým břemenům odborného výkladu, kdykoli je to jen trochu možné (v tom se Hodrová ostatně blíží ruskému teoretiku románu Bachtinovi, kterého mimochodem také uvedla do češtiny).¹³⁸

Daniela Hodrová se stejně jako Michal Ajvaz narodila ve čtyřicátých letech. Oba tito autoři bývají řazeni do postmoderního proudu, ale jak již bylo řečeno, tak v dílech Ajvaze nalzáme prvky spojující jeho tvorbu s tzv. magickým realismem. Stejně tak i u Daniely Hodrové nalzáme rysy, které patří k prvkům tohoto směru. Je to zejména imaginativnost a stírání hranice mezi životem a smrtí.¹³⁹ Romány Hodrové můžeme také vnímat jako iniciační, přičemž jsou situovány do Prahy, do míst, která jsou jak autorce, tak i postavám důvěrně známá a přesto se i pro ně stává město labyrintem, kde náhle záhadně zabloudí. Hodrová také v určitém smyslu navazuje na francouzský nový román a to zejména svým antiiluzivním pojetím skutečnosti. Pro Machala pak není důvod „proč romány Daniela Hodrové nevnímat jako legitimní součást postmoderní tendence v současné české literatuře, která bývá také označována (v širším chápání) jako její imaginativní (fantaskní) linie.“¹⁴⁰ S postmodernismem jí také pojí intertextualita, autohermeneutika a vícevrstevnatost. „Ta je podmínkou rezonance intertextuálních spojení a her, protože jiná díla (a to nejen literární) může autor ve svém textu připomínat zjevnými citacemi, moty s uvedením pramenů, ale i bez něho (nejednou se objevují též údaje zavádějící). Běžné jsou více či méně maskované narážky, parafráze, parodie, už vzpomínané reinterpretace.“¹⁴¹ Tyto všechny rysy můžeme nalézt v již zmiňované trilogii *Trýznivé město* a zvláště příznačná se mi zdá v tomto směru poslední její část s názvem *Théta*. V románech Hodrové se objevuje také množství autobiografických prvků a palimpsestovost. Vladimír Macura o její tvorbě píše: „Text Hodrové je pokaždé psán přes jiné texty, je vědomým palimpsestem, přes nějž prosvítají zápisy starší. Ať jde třeba o docela důvěrnou zprávu o životě vlastním, o životě blízkých,

¹³⁸ MACURA, Vladimír. Příběhy trýznivého města. Portrét Daniely Hodrové. In *Lidové noviny*, 17. 3. 1994.

¹³⁹ MACHALA, Lubomír. *Literární bludiště: Bilance polistopadové prózy*. Praha, 2001. ISBN 80-7243-139-0. s. 57.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 56.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 25.

přátel či sousedů přes ulici (...), vždy je její vyprávění jen poslední vrstvou, skrz niž vnímáme také všechno dávno již převyprávěné, co je součástí naší společné kulturní paměti. (...) Zemřelí lidé nemizí, přežívají ve světě próz Daniely Hodrové ve věcech, kterých se dotýkali, v paměti živých, setkávají se s příběhy našich současníků v onom velkém nekončícím románu, kterým je město.“¹⁴²

3.3.2. Podobojí

Podobojí je první částí trilogie *Trýznivé město*. Román je rozčleněn do 75 krátkých kapitol, které tvoří uzavřený rámec - první a poslední kapitola nese stejný název (Okno dětského pokoje). V románu se pohybujeme v období od druhé světové války po konec osmdesátých let. Vystupuje zde značné množství postav, které jsou spjaty s domem naproti Olšanskému hřbitovu. Do děje také vstupují mnohé historické postavy, jako například pan Sabina, Šafařík, Jungmann, Palacký, Palach nebo Havlíček. Příběh začíná v pokoji Alice Davidovičové, židovské dívky, která kdysi skočila z okna této místnosti. V bytě se nachází tajemná komora, kde plyne čas svým vlastním kosmickým tempem. „*Jsem komora, komora zmrtvýchvstání. Mé jediné okno - okýnko je slepé a nevede do tohoto světa. Když se otevře, padá dovnitř staletý prach, prach cizích snů a životů, pokrývá oprýskaný stůl, na kterém složila hlavu babička Davidovičová.*“¹⁴³ Babička Davidovičová a dědeček Davidovič patří ke stálým obyvatelům této komory. Komory bytu, v němž se vystřídaly rodiny Židů, Němců a rodina pana Jana Paskala, kněze, který přestoupí z víry katolické na protestantskou z čistě světských důvodů (chce se oženit). Osudy všech postav jsou v knize vylíčeny postupně, nejprve nás autorka seznamuje s dětstvím a mládím Jana Paskala, který se svou druhou ženou stěhuje do domu naproti Olšanskému hřbitovu. Právě tento dům tvoří pojítko mezi osudy všech zmíněných postav. Žije zde udavač Šípek se svým synem Jurou, který je prokletý do podoby věčného dítěte, Němec pan Hergesell, Žid pan Turek a pan Klečka, kněz a později výkupce peří a kožek všeho druhu pan Paskal s rodinou. V domě ale přebývají také duše zemřelých. „*Jsem národ. Bydlím v bytě proti Olšanskému hřbitovu, v bytě po Židech a Němcích. Živí v něm postupují místo mrtvých, kterým je už těsno v komoře.*“¹⁴⁴ A tak v komoře žijí dědeček a babička Davidovičovi a často je navštěvuje vnučka Alice, která stále doufá, že její miláček Pavel Santner, kterého odvezl transport, už konečně přijde a požádá dědečka o její ruku. Ale když stále nepřichází, Alice mu jde naproti, jde nejkratší cestou - oknem - se štuclm v rukou, se štuclm, který má po babičce Davidovičové. Duše Alice

¹⁴² MACURA, Vladimír. Příběhy trýznivého města. Portrét Daniely Hodrové. In *Lidové noviny*, 17. 3. 1994.

¹⁴³ HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1. s. 9.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 105.

ale zcela neodchází na hřbitov, stejně jako duše babičky a dědečka a mnohých ostatních stále přebývá mezi živými. „*Divíš Paskal začíná chápat - mrtví žijí mezi námi dál svým obyčejným životem, životem divně oproštěným, životem jakoby omezeným na to, co v něm bylo nejzákladnější, a to se po smrti opakuje stále dokola. Jako by člověk usedl na zvláštní kolotoč, z kterého už nemůže slézt, a musí se na něm pořád točit jako káča. Mrtví žijí dál, ale my je nevidíme, můžeme je vidět jen tehdy, když se sami ocitneme v rozpoložení mezi životem a smrtí.*“¹⁴⁵ Čas v románu nehraje důležitou roli, vše se opakuje stále dokola stejně tak, jako se střídají roční období. Prolínání minulosti a přítomnosti je tu stejně přirozené jako koexistence světa mrtvých a živých. „V časoprostoru románu Daniely Hodrové jsou důsledně rozrušeny hranice mezi fantazií a skutečností, mezi světem živých a mrtvých, mezi časem lidského života a časem kosmickým, mezi duchem a hmotou, mezi signifiant a signifié, mezi historií a mýtem.“¹⁴⁶ Čas živých tu reprezentuje dům plný obyvatel a čas mrtvých, minulost, pak Olšanský hřbitov. Postupně jsou tu zobrazeny historické události od druhé světové války přes německou okupaci, osvobození, pražské jaro, sovětskou okupaci až po konsolidaci sedmdesátých let. Jednotlivé události jsou ve zkratce připomenuty v osudech postav, figurek, vykreslených s laskavým humorem a groteskou. Tak se setkáváme s panem Šípkem, správcem domu a také udavačem, kterému nic neunikne. Pan Klečka zase potají nosí svému příteli židovského původu jídlo na hřbitov, kde se ukrývá v hrobce, aby jej neodvezl transport. Druhá světová válka je tu též připomenuta osudem babičky Davidovičové a Anny Paskalové, které obě „prolétly v Polsku komínem“. Poválečné období pak charakterizuje hon na „Skopčáky“ a nepotrestaná vražda Němce Hergesella, tohoto říšského orla, jehož duše pak poletuje u světlíku a čháh, jestli nemůže vniknout do komory. Hergesellova duše se ale rozpomíná a jemu „*přicházejí (...) teď často na mysl slova jakési dávné řeči, řeči už dávno ztopené mezi německými dialekty. To z něho promlouvá babička z matčiny strany, která pocházela ze Zlého Komorowa.*“¹⁴⁷ Také Pavel Santner se vrací do domu, kde bydlela Alice, ale nenachází ji zde. V padesátých letech Jan Paskal odchází od církve a stává se z něho výkupčí kůží. Jednotlivé historické události se zrcadlí v těch předešlých a tak se stává připomínkou Pražského jara Národní obrození, kdy „*národ si čechrá své červenomodrobílé peří na Hradě a čechrá si ho i u Olšan.*“¹⁴⁸ Na hřbitově se objevují další významné postavy tohoto období, „*pan Šafařík se začal shánět po panu Palackém (kampak se poděl otec*

¹⁴⁵ HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1. s. 63.

¹⁴⁶ KOSKOVÁ, Helena. *Román jako hledání tajemství bytí*. [online] [cit. 2010-02-20]. URL: <<http://www.v-art.cz/zonty/edice/r-6939/tetralog.htm#5>>.

¹⁴⁷ HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1. s. 133.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 80.

národa?) a mluví cosi o vládě bodáků a špehů, která do hrobu klesá. Pan Kollár teskní po Míně, i když už dávno spí po jeho boku, a pan Jungmann vede na hrobech rozmlouvání o jazyce českém.“¹⁴⁹ Na Olšanských hřbitovech stále dokola prožívá svůj osud i Karel Sabina, zrádce národa. Z let šedesátých pak Hodrová připomíná osud Jana Palacha v kapitole Mládenci v peci ohnivé. Postupem času se obyvatelé domu přesouvají o malý kousek vedle, na Olšanský hřbitov, aby se zde zabydleli a uvolnili své místo v domě pro jiné obyvatele. Jen komoře, kde platí kosmický čas a nikoli ten pozemský, stále zůstávají dědeček s babičkou. V bytě bydlí Diviš s Klaudií, ale Diviš je živý a přeci vidí i mrtvé a Alice mu říká: „Už by ses jednou, Diviši, měl rozhodnout. Copak to jde žít takhle podobojí? (...) a není vlastně i ona někde uprostřed, nepatří úplně tam ani sem?“¹⁵⁰ Ale nejen mrtví ožívají v románu Daniely Hodrové, stejně tak ke čtenáři promlouvají oživlé předměty, krejčovský panák, hřbitovní anděl a nebo perziánový štucl. „Stejně tak jako slova, i věci se stávají subjektem vyprávění, šifrou podobojí, která je na pomezí významu reálného a symbolického.“¹⁵¹

3.3.3. Kukly

Druhou část trilogie tvoří díl s názvem *Kukly* a s podtitulem *Živé obrazy*. Tentokrát jednotlivé kapitoly nejsou pojmenovány, jsou jen označeny jako číslované obrazy, kterých je celkem 126. V *Kuklách* se již nepohybujeme ve vyhraněném prostoru Olšanského hřbitova a domu stojícího naproti. Prvkem, který sjednocuje děj, je osud rodiny Syslových. Dějinami rodu nás provází tentokrát Sofie Syslová, nejmladší členka rodiny, která bydlí v domě na Žižkově. V bytě žijí její rodiče, babička Mlynářová a dědeček Sysel, starý sokolník, který se tajně převléká do svého sokolnického kroje. Nedaleko, přímo naproti Olšanskému hřbitovu, žije také Babička Orionová, dříve Syslová, ale to bylo ještě předtím, než se z tohoto jména vysvlékla jako z těsné kůže. Nyní žije ve stejném domě, kde bydlela Alice Davidovičová, Hergeselovi a Paskalovi, v domě, kde se nacházela tajemná komora, kde čas plyne svým vesmírným tempem. V románu se opět objevuje velké množství postav, které se zdvojují a zrcadlí. S mnohými jsme se již setkali v předešlém díle, ale nejen postavy se tu zakuklují do jiných podob, stejně tak se to děje i s předměty, jako se štucllem či dřevěným panákem Ka. I v tomto díle má svou duši, promlouvá a pomalu procítá ze své strnulosti. Ka je nejen dvojníkem Kajnovým, ale také Syslovým.

¹⁴⁹ HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1. s. 83.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 148-149.

¹⁵¹ KOSKOVÁ, Helena. *Román jako hledání tajemství bytí*. [online] [cit. 2010-02-20]. URL: <<http://www.v-art.cz/zonty/edice/r-6939/tetralog.htm#5>>.

Sofie Syslová přichází na dvůr, kde se odehrává minulost. „*Sofie Syslová ví, že musí otevřít dveře na dvůr co nejrychleji. Kdyby je totiž otevřela jen o něco pomaleji, spatřila by na dvoře už něco úplně jiného, nepřistihla by tam minulost, která se tam přece stále odvíjí.*“¹⁵² Čas hraje v románu zvláštní roli, vše se odehrává stále dokola jen s malými změnami, všechny události se již staly, prakticky se jen neustále cyklicky opakují v jiné, trochu proměněné, podobě. „Zasvěcování do jiného časoprostoru nacházíme i u Michala Ajvaze a Daniely Hodrové. V díle Daniely Hodrové splývá historie s mýtem, Hodrová si pohrává s historickým vědomím času, v prostoru Prahy se otevírá paměť a tajemství míst.“¹⁵³ Opět se v *Kuklách* odehrává kolotoč událostí spjatých s národními dějinami, nově do děje vstupuje také Hynek Machovec, v jehož osobě se naplňuje osud básníka Máje. Stejně tak je tato postava předobrazem Diviše Paskala z *Podobojí*. A stejně tak je předobrazem Alice Davidovičové Sofie Syslová. V celém románu se neustále prostupuje minulost s přítomností, narážejí na sebe a koexistují. „Jediný čas panuje také v *Trýznivém městě* - na hřbitově, v celém městě i v románovém textu. Má podobu jakéhosi zakletí v čase - utkvění v přítomnosti.“¹⁵⁴ Tak se střetává Sofie s Alicí, jsou od sebe k nerozeznání, plete si je dokonce i Hynek Machovec nebo Šípkový Jura. Sofie sestupuje do minulosti, aby ji poznala a možná i ovlivnila. Sestupuje v otáčivém křesle v pokoji svého otce, na kterém když se roztočí, vidí minulost otce, kdy nedoběhl hasit hořící Hrad, jelikož neodolal klínu Heleny Mlynářové, Sofiiny matky, zatímco ostatní studenti byli pochyťáni jako jelínci v Jelením příkopě. Důležitým prvkem je otáčení, které, jak se zdá, umožňuje vstup do jiného světa. Tak se postavy na Olšanech nechávají roztáčet Křídlem, aby se dostaly zpět mezi živé a opět alespoň na chvíli procitly ze svého Olšanského spánku. Motiv otáčení se v knize neustále opakuje - děti se otáčejí ve školce na kolotoči (roztáčí je jejich učitelka dloubnutím mezi lopatky), pan Sysel a později i Sofie sestupují otáčením na křesle do své minulosti, kovový motýl se otáčí na dlani Sofie, Křídlo roztáčí děti na dvoře a později na Olšanech. Otáčení jako by zde symbolizovalo neukončenost dějin, neustálé opakování událostí, cykličnost. Sofie také zažívá let balónem stejně jako babička Orionová, do jejíž podoby se na okamžik zakuklila. Sestupuje také kanálem na dvoře, kde skáče přes švihadlo Křídlo (opět se tu objevuje motiv otáčení), který letěl z pavlače z pátého patra. V pomalém tempu se dosud žijící postavy přesouvají do svého domova na Olšanský hřbitov. Končí tu Sofiina matka, která zemřela v nemocnici na Františku, kde za zdí kdysi zemřel také skladatel F. X. Brixí. Na Olšany také přichází Diviš

¹⁵² HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1. s. 153.

¹⁵³ STAROSTKOVÁ, Andrea. *Magický realismus v české literatuře a jeho afinita s literaturou světovou*. Diplomová práce. Brno, 2006. s. 96.

¹⁵⁴ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 377.

Paskal, který se příliš naklonil z okna, když vyhlížel Alici Davidovičovou. A končí zde i dědeček ve svém sokolském kroji, babička Mlynářová a babička Orionová a další. Shledávají se opět zde, na Olšanech, kde se každý setkává se sobě podobným. „*A Křídlovi, který Alici stále roztáčí, to ani nepřijde divné, že se tady na Olšanech každý někomu podobá. Nejspíš je to tak schválně zařízeno, aby se tu člověk na každém kroku setkával s podobami svých bližních, pomyslí si Křídlo.*“¹⁵⁵ Ve své hrobce stále čeká moudrý pan Turek na pana Klečku, Renata Tyršová hledá pana Tyrše a pan Sabina se stále skrývá za náhrobky. Ale kdo je vlastně Sofie Syslová (nebo Alice Davidovičová)? „*Bloudím v sobě, nebo v ní, anebo v ní i v sobě zároveň? A i když se mi v ní cosi přičí, něco mnohem silnějšího mě k ní přitahuje. A možná je to všechno tím štuclem, který jí nedokážu vrátit.*“¹⁵⁶ Významným motivem je v románu dvojnictví a zrcadlení. Postavy jsou neustále zdvojeňovány a zaměňovány se svými dvojníky. „Lidská identita je jak v komunikaci s druhými, tak ve vnitřním přebírání rolí neustále zpochybňována.“¹⁵⁷ Dalším výrazným motivem je proměna. V Kuklách se nejčastěji proměňují lidé. Hynek Machovec se promění do podoby neživého motýla a Pavel Bolinka v loutku v okamžiku, kdy je Sofie Syslová přestane milovat. „Proměna v loutku je na jedné straně způsobem zdůvěrnění čehosi vzdáleného a obtížně pochopitelného (dějiny) nebo zcela nepochopitelného (smrt, zásvěti), je způsobem, jak si (cizí) prostor přivlastnit, jak jej rozehrát a obejmout, na druhé straně se do loutky vtěluje obava ze zloutkovění, ze ztráty identity.“¹⁵⁸ Hynek Machovec dokonce skončí jako kovový motýl na obrázku Litoměřic v krejčovně Říše loutek, kde šije Sofie Syslová. Opačnou proměnou je oživování předmětů. „Kuklící se, proměňující se svět, svět pojatý jako podsvětí se hemží lidmi proměňujícími se ve zvířata a ožívajícími věcmi - vše, jak už bylo řečeno v jiné souvislosti, je oživeno.“¹⁵⁹

Kniha nese podtitul *Živé obrazy*. Také minulost se tu jeví jako sled živých obrazů prostupujících celým dějem. „*Pan Sysel zbožňuje secesi. Říká, že v jednom ze svých minulých životů žil právě na přelomu století. Pan Sysel sdílí s tou dobou zálibu v živých obrazech.*“¹⁶⁰ Jako živý obraz se v Kuklách vynořuje babička Orionová v roli Duše národa na sokolské slavnosti nebo živý obraz Nové Pokolení z druhé světové války, ve kterém ztvárnila sama vypravěčka jednu z postav. Další obraz můžeme pozorovat při letu balónem nad Prahou, kdy babička Orionová vidí Prahu jako malý model, kde se odehrávají dějiny. „*A už se růžový*

¹⁵⁵ HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1. s. 283.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 299-300.

¹⁵⁷ KOSKOVÁ, Helena. *Román jako hledání tajemství bytí*. [online] [cit. 2010-02-20]. URL: <<http://www.v-art.cz/zonty/edice/r-6939/tetralog.htm#5>>.

¹⁵⁸ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 323.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 325.

¹⁶⁰ HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1. s. 183.

balon Praha vznáší nad Vltavou, která shora vypadá jako stružka. A už se vznáší nad Hradem a Jelením příkopem (Co se to, tatíčku, bělá v Jelením příkopu?). A potom balon letí nad Staroměstským náměstím (Co se to, tatíčku, na náměstí staví?).“¹⁶¹ Sofie Syslová prožívá trýznivé příběhy všech postav a tím se tyto příběhy dostávají do roviny jejího všednomagického příběhu.¹⁶²

3.3.4. Théta

Poslední díl trilogie *Trýznivé město* nese název *Théta*. Tato část je nejvíce proložena autobiografickými prvky, je velmi osobní, snad až niterná. Nejvýrazněji se tu projevuje propojení teoretické složky se složkou románovou. *Théta* není dělena do jednotlivých kapitol, ale je pouze řazena do samostatných odstavců. Postava, která zde nejčastěji vystupuje, je Eliška Beránková. Nebo snad Daniela Hodrová? Eliška opět prožívá iniciační cestu, sestupuje do minulosti, aby našla sebe samu. Opět se setkáváme s rozrušenou hranicí času, všechny tři jeho roviny - minulost, přítomnost a budoucnost - se prolínají, slévají v jedinou. Daniela Hodrová se zakukluje do postavy Elišky Beránkové stejně tak, jako předtím do postav Alice nebo Sofie. „*Je mi přece jasné, že to byl záměr, skrýt se za Elišku Beránkovou, jako jsem se předtím skryla za Sofii Syslovou a předtím za Alici Davidovičovou a také za Diviše Paskala. Prostě se musím stále znovu v románu zakuklovat, schovávat se v něm před světem. (...) Ale teď právě se z té kukly, z těch kukel pokouším vystoupit. Ty bytosti už přece dávno existují mimo mne a mou vůli, jen zpočátku jsem je vedla, jako pan Chaun vodí Tvora na niti zaklesnuté mezi dvěma prsty.“¹⁶³ Eliška sestupuje do minulosti branou a vstupuje do prostoru Vinohradského divadla, do studia, kde se pohybovala jako dítě a kde její otec hrál divadlo. Je to jeden z mnohých autobiografických prvků. Eliška se do divadla neustále vrací, potkává tu soudruha Midase, pana Chauna, své vrstevníky a kamarády z dětství a především svého otce, jehož životní příběh vypravuje. V Thétě je využit orfeovský mýtus o sestupu do podsvětí, setkáváme se tu se smrtí, motivem krále Rybáře, divočiny, hory a divadla.¹⁶⁴ V románu vystupuje mnoho dalších postav, například manžel Daniely Hodrové, Karel Milota jako Vladislav Hrach, pan Petroušek, dědeček Hodrové, pan Chaun se svou loutkou Tvarem, z minulosti sem pak prostupují Božena Němcová, Milada Součková, Milada Horáková nebo Bohuslava Rajská. Místem setkávání se tu opět stává Olšanský hřbitov,*

¹⁶¹ HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1. s. 206.

¹⁶² HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 161.

¹⁶³ HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1. s. 398.

¹⁶⁴ KOSKOVÁ, Helena. *Román jako hledání tajemství bytí*. [online] [cit. 2010-02-20]. URL: <<http://www.v-art.cz/zonty/edice/r-6939/tetralog.htm#5>>.

kde Němcová stále hledá hrob svého syna Hynka a kde se stále ukrývá Sabina, zrádce národa. „Ve světě, kde se skutečnost rozpadá a individuum zůstává osamělé, vstupuje Hodrová do dialogu s těmi, kteří jí jsou blízcí osobně a umělecky, dává tomuto dialogu formu, aby zachránila hodnoty a lidi, upadající v zapomnění. V *geniu loci* Prahy ožívají děje a postavy skutečné i postavy literární, které jsou součástí paměti města.“¹⁶⁵

Stejně tak jako u druhého dílu trilogie se v *Thétě* uplatňuje motiv loutky. Vypravěčka zahodí loutky do popelnice a doufá, že se tím odpoutá od dětství a od minulosti. Loutky prahnou po životě stejně tak jako hlavní hrdinka Eliška Beránková, která touží vyprostit se z románu, z „kukly“ literární postavy a ožít. Naopak vypravěčce hrozí, že se promění nejen v literární postavu, ale dokonce v loutku.¹⁶⁶ Prostorem spojeným s loutkami je koupelna. „*Hrála jsem si s nimi ve vaně. Snad se mi to místo líbilo především proto, že tam byly vlastně uvězněny, nemohly svévolně opustit hrací prostor, nepozorovaně se spustit ze stolu, na kterém divadlo stálo.*“¹⁶⁷ Loutky jsou umístěny na dno vany, ale touží proniknout ven, do neznámého světa za okrajem tohoto vymezeného prostoru. Loutka rytíře se pokouší o únik z vany vodovodním potrubím. Cesta dolů do podsvětí ovšem bývá vysoce nebezpečná a hrozí, že rytíř uvízne právě tak jako Diviš Paskal kdysi v soutěsce. Vana tvoří pro loutky imitaci světa, vypravěčka je dokonce po ukončení jejich vanové pouti odkládá na šňůru nad vanou, jenž představuje loutkové nebe. V určitém okamžiku do románu vstupuje loutka nová - smrt. Zatím není umístěna mezi ostatní, ale dělá společníci vypravěčce a pomalu začíná ovládat živé bytosti. „*Do koupelny smrt nepovedu. Ještě nějaký čas ponechám loutky v blahé naději snít, ještě nezpochybním jejich představu, že smrt má podobu nanebevzetí či spíš našňůruvzetí.*“¹⁶⁸ Stejně tak jak ožívají v románu a v myslí vypravěčky loutky, tak ožívají i sochy, tentokrát jsou to sochy z Vinohradského divadla - Pravda a Skutečnost. Navštěvují vypravěčku v jejím pokoji, aby jí připomněli hodnotu pojmů, které alegoricky představují. Jak už bylo výše řečeno, tak ožívání soch je typický a nejproslulejší pražský kontext.

Jeden z nejvýraznějších symbolů, které se v románu objevují, je písmeno théta, podle kterého nese název celý třetí díl trilogie. Grafická podoba tohoto znaku připomíná písmeno U. S touto podobou se v románu setkáváme několikrát, například na chodbě Vinohradského divadla ve tvaru písmene U nebo v domě u Olšanského hřbitova, který má schodiště také v tomto tvaru. Théta je dnes používána jako korektorská značka *deleatur*, odstranit. Ale pís-

¹⁶⁵ KOSKOVÁ, Helena. *Román jako hledání tajemství bytí*. [online] [cit. 2010-02-20]. URL: <<http://www.v-art.cz/zonty/edice/r-6939/tetralog.htm#5>>.

¹⁶⁶ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 324.

¹⁶⁷ HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1. s. 403.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 460.

meno dříve znamenalo Thanatos, neboli smrt, mrtvý. Théta „v tomto románu znamená sestup k mrtvému, k mrtvým tohoto města.“¹⁶⁹ Praha je pro Hodrovou městem, kde ani mrtví nemají nikdy klid, je to trýznivé město, kde se živí mísí s mrtvými. Stejně jako u Ajvaze i v Praze Daniely Hodrové se objevuje topos města - džungle. Divočina tu prorůstá prostorem Vinohradského divadla a pohlcuje jej. Eliška Beránková spěchá touto neprostopnou džunglí za svým mrtvým otcem.

3.3.5. Trýznivé město Praha

Trilogie *Trýznivé město* se odehrává v Praze, ve městě, kde autorka prožila celý svůj život a s nímž je niterně spojena. „Člověk si nese město v sobě, ve své duši a naopak město si nese ve své ‚duši‘ všechny své obyvatele - přítomné, ale i ty minulé (pohřbené na jeho hřbitovech) a snad i budoucí.“¹⁷⁰ Praha je sjednocující prvek všech tří částí trilogie, je to místo s magickými vlastnostmi, místo, kde se prolíná svět mrtvých se světem dosud živých. Objevuje se zde množství tajemných prostorů, která na první pohled působí všedně a přesto mají svou magickou moc.

V prvním dílu trýznivé trilogie se pohybujeme mezi domem u Olšanských hřbitovů a na samotném „oživlém“ hřbitově. „Ve městě - podsvětí, v nevědomí města, do něhož sestupují soudobé literární postavy a citliví chodci, se stává přechod z jednoho světa do druhého značně nezřetelným - světy se prostupují, stírá se rozdíl mezi živými sestupujícími mezi mrtvé a mrtvými pohybujícími se v blízkosti živých. Pars pro toto města - podsvětí je hřbitov - město mrtvých.“¹⁷¹ Hřbitov tu představuje alegorii města, mrtví zde prožívají stále dokola svůj osud. Mrtví zde existují stejně jako živí, tyto fantaskní postavy milují a nenávidí, ale jsou také obohaceny o zkušenost se smrtí, která v nich zanechala pocit prázdnoty a zmaru. Ačkoli mají možnost existence a hřbitov nyní tvoří jejich druhý domov, tak touží navrátit se opět do života mezi obyvatele města. Ne všichni ovšem odcházejí na hřbitov, babička a dědeček Davidovičovi setrvávají v komoře bytu, kde se kdysi ukrývali. Nejvýznamnější roli hrají prostory Olšanského hřbitova zejména v prvním díle trilogie, postupně tento prostor ustupuje do pozadí a do popředí se naopak posouvají ostatní reálie Prahy, které budou zmíněny později. Trýznivé město je místem, kde se prolínají časy a světy. Je hraničním prostorem, kudy lze vstoupit do minulosti města a národa. V románu se důsledně prolíná sen

¹⁶⁹ HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1. s. 506.

¹⁷⁰ MACUROVÁ, Naděžda - KASAL, Lubor. *Příběhy v nás. Rozhovor s Danielou Hodrovou*. [online] [cit. 2010-02-22] URL: <<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/7.1996/6/4.png>>.

¹⁷¹ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006 ISBN 80-86903-30-3. s. 326-327.

se skutečností, rovina metafyzická s groteskní.¹⁷² Jak sama Hodrová říká, tak grotesknost v jejích románech nechybí a příkladem může být odehrávání národních dějin na Olšanském hřbitově.¹⁷³

V trilogii se objevují symbolická místa, u Hodrové je to jak už bylo výše řečeno především prostor Olšanského hřbitova, Vinohrad a Žižkova, přičemž tyto prostory tvoří románový střed města. V první části hraje důležitou roli dům s okny naproti hřbitovu. Olšanský hřbitov a dům jsou místa, která nás provázejí celým románem a jsou tedy zásadním prostorem v této trilogii. V tomto domě bydlela jako dítě Daniela Hodrová, tady ukončila svůj život Alice Davidovičová a sem chodila Sofie navštěvovat babičku Orionovou. A je to stejný dům, do kterého se vrací vypravěčka v *Thétě*. „*Stojím za dveřmi do domu, pod sedmi obřadními schody, teď po nich vystupuji, ani jeden nevynechám, nepřekročím, každý stupeň má nějaký význam jako slova rituální formule. Předem jsou létací dveře. Temnou škvírou mezi jejich křídly na mne vane minulost. Teprve teď si uvědomuji, že časoprostorový řád je tu převrácen: to, co mne čeká za dveřmi, za škvírou v nitru domu, není budoucnost, ale minulost. To, co je za mnou, co zůstalo před domem, není minulost, ale přítomnost. Ale kde se pak v takto uspořádaném prostoru nalézá budoucnost? Zůstala také před domem, někde uprostřed trýznivého města?*“¹⁷⁴ Je to rituální cesta k dětství vykonaná vypravěčkou. Dům tvoří hranice mezi časy - přítomností a minulostí. Tato cesta se opakuje v *Thétě* ještě jednou, ale při té postava uvízne mezi dveřmi, uvízne v čase. „Dveře domu či bytu mají ve všech těchto případech význam hranice dvou prostorů - vlastního a cizího, dvou časů - přítomnosti a minulosti. Jindy představují dveře práh iniciačního prostoru (není však i vstup do minulosti vlastně zasvěcením?).“¹⁷⁵ Sestup do časů minulých tedy může být vnímán jako část iniciační cesty, cesty za hledáním vlastní minulosti a nalézání sebe samotného. Celá trilogie je prodchnutá autobiografickými prvky, které nejhlasitěji zaznívají v její třetí části, kdy se Eliška Beránková (Daniela Hodrová?) vyrovnává se smrtí svého otce. Eliška, která se navrací do svého dětství nás při své cestě zavádí do prostoru Vinohradského divadla, kde účinkoval její otec. Praha je zobrazena jako osudový prostor, který je spojen s hledáním vlastní identity. Magičnost města v trilogii vystupuje jako něco naprosto samozřejmého

¹⁷² KOSKOVÁ, Helena. *Fenomén rozostřené hranice v současné české próze*. [online] [cit. 2010-02-22]. URL: <<http://www.v-art.cz/zonty/edice/r-6939/tetralog.htm>>.

¹⁷³ MACUROVÁ, Naděžda - KASAL, Lubor. *Příběhy v nás*. Rozhovor s Danielou Hodrovou. [online] [cit. 2010-02-22] URL: <<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/7.1996/6/4.png>>.

¹⁷⁴ HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1. s. 498.

¹⁷⁵ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 279.

ve všech částech města, nejen u symbolických toposů typu Šibeniční vrch.¹⁷⁶ Ten vystupuje ve všech dílech, nejprve je místem setkání Alice Davidovičové a Pavla Santnera, později se tu zjevuje Sofii pohled na oběšence Fialu. O významu vrchu jsem již psala v předešlé kapitole, kdy se v díle Ajvaze objevuje hora Petřín. Obě tyto pražské „hory“ jsou spojeny s popravami, které se tu prý dříve konaly, mají tedy obdobnou paměť. Vrch také poskytuje rozhled do okolí. Pohled z těchto vrcholů má podle Hodrové v pražském kontextu mimořádný, rituálně (národně) mytický význam.¹⁷⁷ S pohledem na celé město se setkáváme i v okamžiku babičina letu růžovým balonem nad Prahou. Dějiny národa se odehrávají kdesi dole a babička (později i Sofie) je pozorují z výšky, vidí celé město s jeho dominantami (Pražský hrad, Jelení příkop, Vltava, Staroměstské náměstí, Václavské náměstí, Šibeniční vrch, Židovské pece...). Hodrová dodržuje až kartografickou přesnost při popisech ulic a náměstí. U autorky je patrná podrobná znalost míst, kde se děj odehrává. Často připomíná i původní jména ulic, čímž odkazuje k jejich minulosti, ke změnám, které neustále probíhají. Tyto „přepisy“ jasně poukazují na palimpsestovost města. Dalšími pražskými místy, které se tu vyskytují, jsou náměstí Jiřího z Poděbrad, které je opět spojeno s autorčíným životem, zmiňované Staroměstské náměstí, kde se stále dokola odehrává staroměstská exekuce. Praha tu vystupuje jako symbol českých dějin, je místem, kde se dějiny neustále opakují, od připomenuté exekuce, kdy dochází k popravě mistra Jesenia, se kterým se ostatně v románu také setkáváme, přes Národní obrození (Hodrová připomíná osudy významných českých osobností a vlastenců) a události z druhé světové války (příběhy Židů včetně Alice Davidovičové a pana Turka) po bouřlivé roky let osmdesátých. Město je místem s pamětí národa, dějiny se odehrávají zejména v centru, které je těmito událostmi znesvěceno.¹⁷⁸ Pokud zmiňujeme prostory náměstí, divadla a ulic, tak bych ráda připomněla, že to jsou místa předurčená k náhodným setkáním. „Město náhodám a setkáním napomáhá svou strukturou a jejím fungováním a také povahou svých míst-schromaždišť - ulicemi, náměstím, chrámem, divadlem, hospodou, v rámci domu průjezdem, chodbou a schodištěm (sám chodec jim napomáhá svými cestami). V místech překřížení cest - zjevných i skrytých, prostorových i časových, magických i profánních - dochází ke zvláštním setkáním a někdy i zjevením.“¹⁷⁹ Není proto překvapující, že právě prostor města Prahy se stává pro Danielu Hodrovou místem střetávání a prolínání, místem, kde se ruší hranice mezi životem a smrtí a kde se objevují

¹⁷⁶ BOBRAKOV-TIMOŠKIN, Alexander. Proměny pražského textu v české literatuře 20. století. In FEDROVÁ, Stanislava (ed.). *Otázky českého kánonu*. Praha, 2005. ISBN 80-85778-50-5.

¹⁷⁷ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 136.

¹⁷⁸ BOBRAKOV-TIMOŠKIN, Alexander. Proměny pražského textu v české literatuře 20. století. In FEDROVÁ, Stanislava (ed.). *Otázky českého kánonu*. Praha, 2005. ISBN 80-85778-50-5.

¹⁷⁹ HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3. s. 212.

fantaskní postavy. V *Trýznivém městě* se autorka odklání od historického centra, kde nechává cyklicky odehrávat minulost a soustřeďuje se na realie spíše periferní (Žižkov, Vinohrady, Karlín, Olšanský hřbitov). I zde se stává Praha labyrintem, místem bloudění a hledání, hrdinky podstupují cestu iniciace, aby našly zejména samy sebe, smysl své existence. „Pro iniciační román je velmi důležité prostorové řešení, místní lokalizace. K poznání se totiž dá dostat pouze skrze labyrint plný tajemství a slepých odboček. Hodrová situuje své prózy do Prahy, respektive na pomezí Žižkova a Vinohrad, do míst postavám důvěrně známým...“¹⁸⁰ Praha je neustále přepisovaným palimpsestem a ačkoliv se nepřetržitě mění tvář tohoto města, tak nemizí jeho magičnost.

„Na konci století, natožpak tisíciletí vždycky ožívají legendy o příchodu nového věku. A v Praze obzvlášť, protože je v představách mystiků a hermetiků spojována s domněním o jejím zvláštním poslání (...). V bibli byl Babylón obrazem hříšné duše a Nový Jeruzalém obrazem duše vzkříšené, obnovené. Praha je teď Babylónem, ale má už v sobě skryté rysy Nového Jeruzaléma (...). Ničí ji monstrózní stavby, ale Praha si je dokáže přizpůsobit a tato její odolnost v ní možná vytváří ještě mocnější příběhy. Praha je tak silná, že to přežije.“¹⁸¹

¹⁸⁰ MACHALA, Lubomír. *Literární bludiště: Bilance polistopadové prózy*. Praha, 2001. ISBN 80-7243-139-0. s. 56-57.

¹⁸¹ RULF, Jiří. Matička má drápy. In *Reflex* 6, 1995, s. 30-35.

4. Shrnutí

V předešlé části jsem se pokusila reflektovat díla třech spisovatelů, kteří své romány zasadily do prostředí Prahy. To ovšem není jediným pojítkem mezi tvorbou těchto autorů. V následující části práce se pokusím shrnout dosavadní zjištění a uvést je do souvislostí.

I. Praha a její realie:

Jak už bylo mnohokrát zmíněno, tak prvotním společným znakem je umístění všech tří zkoumaných románů do realit města Prahy. Mezi hojně využívané pražské toposy patří Hradčany, Hrad, Jelení příkop, Karlův most, Staroměstské náměstí a z těch obecnějších je to pak zejména chrám, dům a hřbitov. V *Golemovi* hrají důležitou roli pražské dominanty jako právě Karlův most, Hradčany a Zlatá ulička. Centrem veškerého dění se však stává zejména ghetto, ohnisko magie a mystiky. Z pražských toposů není vynechán ani chrám, který je ovšem zbaven své sakrální hodnoty a vystupuje jako místo setkání. Také v tomto smyslu k chrámu přistupuje Michal Ajvaz, kdy se na věži chrámu vypravěč setkává s bytostí z druhého města. Cesta ze Staroměstského náměstí přes kamenný most na Hradčany se objevuje jak u Ajvaze (trasa lyžařského vleku), tak také u Meyrinka (Pernathova cesta k chrámu sv. Víta a později i k Zlaté uličce) a odkazuje k tradici královské cesty. Významnější roli hraje Staroměstské náměstí také u Daniely Hodrové. V její próze se na tomto náměstí odehrávají dějiny, konkrétně stavba lešení určené k popravě dvaceti sedmi českých pánů v roce 1621. Hodrová dále obohacuje repertoár toposů o několik dalších, jedná se zejména o Vinohrady, Žižkov a především Olšanské hřbitovy. Dům naproti Olšanskému hřbitovu je pak důležitým místem s tajemstvím, můžeme říct přímo „pamětníkem“. Osudy rodin Žijících v tomto domě jsou jednotícím prvkem celé trilogie. Dům jako paměť vystupuje také v *Golemovi*. Právě zde mizí přízrak v podobě Golema a skrývá se tu místnost zasvěcení. Dalším domem, který je v *Golemovi* zobrazen, je dům na konci Zlaté uličky - příbytek alchymisty - který se zjeví jen zasvěcencům. Každý z těchto románů má svou ústřední postavu, která nás provádí městem. Sledujeme její kroky a seznamujeme se s prostory Prahy. Meyrink nám podává podrobný popis ghetta a vykresluje atmosféru doby, ve které se vypravěč pohybuje. Také u Ajvaze se setkáváme s poměrně častými popisy prostředí, zejména pak s tím proměněným, narozdíl od Hodrové, která sice čtenáře detailně informuje o názvech ulic a náměstí, kde se její postavy pohybují, ale podrobnými popisy těchto míst se již nezabývá. Zajímavý se zdá také posun od centra k periferiím. Jestliže se v *Golemovi* pohybujeme v okolí ghetta a místo překročení hranice se nachází na Hradčanech (už zde je zřejmý odklon od centra města), tak u Ajvaze se možnost prostoupení do jiného světa

zjevuje v okrajové části Prahy. V *Trýznivém městě* se pohybujeme také v periferních částech Prahy, převážně v místech, které sama autorka důvěrně zná.

II. Iniciační cesta, zasvěcení:

Praha jako středověká metropole ve všech románech vystupuje jako hraniční místo vhodné k přechodu do jiné existence, tvoří jakousi mystickou bránu a umožňuje hrdinům přestup do jiného vědomí. Aby však protagonista mohl vstoupit do tohoto jiného prostoru, musí nejdříve vykonat iniciační cestu. Tuto iniciační cestu dělíme zpravidla do tří fází:

1. fáze - období zkoušek a bloudění, katabáze (sestupu), symbolické smrti.
2. fáze - hranice, setkání se zasvětitel, symbolický průchod vodami, katarze (očista).
3. fáze - nejvyšší zkouška a obřad, proměna, zasvěcení, symbolické znovuzrození.¹⁸²

Ve všech třech románech se odehrává minimálně první fáze této cesty, tedy bloudění městem jako labyrintem a sestup. V *Golemovi* Pernath sestupuje do podzemního labyrintu města a přichází do uzavřené místnosti, kde probíhá jeho očista a zasvěcení. Místem přechodu je tu místnůstka ve Zlaté uličce, latrína. V *Druhém městě* se Praha opět jeví jako labyrint, ovšem průchody do jiného prostoru můžeme nalézat téměř všude. Tyto dva světy se vzájemně prostupují. V trilogii Daniely Hodrové pak sestup znamená návrat do dětství. Hlavní hrdinové vždy hledají svou vlastní identitu a Praha se jeví jako osudový prostor předurčený k takovému hledání, vytváří průchod neboli bránu. „V určitých okamžicích se v historii společenství, právě tak jako v životě individua, zvýznamňuje topos vchodu jako místa spjatého s průchodem z jednoho stavu do jiného, z jednoho světa do druhého, od známého k neznámému.“¹⁸³ Město pojmuté jako labyrint odráží vědomí hlavních protagonistů.

III. Čas, zobrazení minulosti a přítomnosti:

U Hodrové je dům místo, kde dochází k prolínání časů, přítomnost se proměňuje v minulost a naopak. Pozastavím-li se u pojmání času v jednotlivých románech, tak se mi pro ně zdá přízračné sestupování do minulosti jako součást iniciace, o které jsem již mluvila. V *Golemovi* prožívá hlavní hrdina osud někoho jiného díky záměně klobouku, sestupuje do minulosti Pernatha a zažívá cestu k zasvěcení. V trilogii pak sestupuje k minulosti zejména Sofie Syslová, aby poznala dějiny svého rodu, a Eliška Beránková, která hledá cestu ke svému otci a proto se musí nejprve navrátit ke svému dětství. V trilogii se však odehrávají dějiny neustále, čas přítomný je protknut minulostí. Toto opakování minulosti v přítomnosti je typické pro magický realismus, směr, který je často považován za jednu z kategorií

¹⁸² HODROVÁ, Daniela. *Román zasvěcení*. Praha, 1993. ISBN 80-85787-34-2. s. 35.

¹⁸³ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha, 1994. ISBN 80-85917-03-3. s. 109.

postmodernismu. Jedním ze znaků tohoto směru je také prolínání časů a jeho cykličnost, kterou můžeme zpozorovat již u Meyrinka. Golem se v prostředí pražského ghetta zjevuje vždy za 33 let. Hodrová zase nechává neustále dokola opakovat národní dějiny na Olšanském hřbitově a její světy (živých a mrtvých) jsou k sobě otevřené, dokonce spolu mohou i komunikovat.

IV. Zrcadlení:

Společný motiv, který se objevuje u všech tří autorů, je zrcadlení. V *Golemovi* se zrcadlí postava Anathasia Pernatha v osobě vypravěče a zároveň je sám Golem dvojníkem Pernatha. Přízrak Golema se rodí spíše z atmosféry, z pocitu nezakotvenosti a úzkosti a odráží v sobě tak náladu obyvatel celého židovského ghetta. Stejně tak se v trilogii Hodrové promítají jednotlivé osudy postav do života vypravěček. Také ony zažívají osudy jednotlivých příslušníků rodiny a dokonce tváří Sofie Syslové prosvítají rysy cizích osob. Sofie Syslová zrcadlí Alici Davidovičovou a Hynek Machovec je obrazem Diviše Paskala... V *Druhém městě* pak nacházíme odraz celého našeho reálného světa. Praha tu prakticky vystupuje jako alegorie světa. V *Trýznivém městě* je alegorickým obrazem města hřbitov na Olšanech.

V. Fantaskní bytosti:

Dalším hromadným znakem je pohyb fantaskních přízraků mezi obyčejnými lidmi. V *Golemovi* tento přízrak vyvolává obavy a lidé se jej bojí, považují jej za něco nadpřirozeného, jeho příchod věští zlé časy pro obyvatele ghetta. V *Druhém městě* je jiný prostor přijímán se samozřejmostí. Protagonistu v nejmenším neleká pohyb cizích bytostí v prostoru jeho města, naopak jej neustále láká poznat zákonitosti, které v tomto světě platí. Uvědomuje si svůj pobyt na hranici a nutnost rozhodnout se, do kterého světa bude patřit. Hodrová pak zavádí fantaskní bytosti přímo mezi živé, nechává je koexistovat na jednom místě. Smrt tu nehraje větší roli, duše se jen přesune na jiné místo a dále „žije“ svým životem, neustále dokola se naplňují jednotlivé osudy postav.

VI. Magické prvky:

Magické a mytické prvky jsou vlastní pak všem třem románům, kdy je čtenář provázen tajemnými zákoutími Prahy. Tyto prvky působí ovšem přirozeně a vyvolávají pocit samozřejmosti, ačkoliv nejsou nijak vysvětleny. Tak se stane, že vypravěč ve *Druhém městě* není nijak zaskočen existencí jiného prostoru a Sofie Syslová se samozřejmostí přijímá fakt, že se kolem ní pohybují duše zemřelých postav. Dokonce také věci mají magickou moc, některé jsou branami k minulosti, která náhle ožívá. Těmto tajemným věcem není upřen život, u Hodrové k nám věci dokonce i promlouvají, ať už jde o perziánový štucl nebo dřevěného panáka. V *Druhém městě* jsou k životu přivedeny nejroztodivnější předměty a vše se postupně

mění v neprostupnou divočinu, džungli. Meyrink nechává pro změnu ožít přízrak Golema pochodujícího po městě. V atmosféře ponuré ghetta ožívají i průčelí domů mající výraz zloby, které „z nich občas vyzařuje, když v ulicích leží mlha podzimních večerů a pomáhá zakrýt jejich tichou, téměř neznatelnou hru tváře.“¹⁸⁴ Jiné předměty jsou obdařeny magickou mocí, příkladem může být tajemný klobouk, který nechává hrdinu snít sen a zažít osud někoho jiného a nebo předměty, které otvírají průchod do minulosti (klepadlo, štucel).

VII. Prvky magického realismu:

V *Golemovi* je vykreslena ponurá atmosféra, kdy se neskutečné odehrává jakoby ve snu nebo snad při záchvatu šílenství. Ostatně prolínání snu a skutečnosti je dalším znakem pojící autory k magickému realismu. K dalším znakům patří například již zmíněné opakování minulosti v přítomnosti, zrcadlení a existence magických a mytických prvků. Meyrinka tedy můžeme považovat za průkopníka tohoto směru u nás, ačkoliv ho s Prahou spojoval poměrně krátký pobyt. A právě autoři jako Hodrová a Ajvaz se obrací k tradicím pražského textu na přelomu století, tedy navazují na odkaz autorů jako je Julius Zeyer, Paul Leppin, Franz Kafka a nebo právě Gustav Meyrink a zobrazují toto město jako prostor, kde lze uskutečnit přechod do jiného vědomí. Všichni tři autoři ponechávají Praze její tajemnou tvář, respektují její magičnost a dokazují, že i všední místa mohou být vnímána jako mystická. Spojuje je také imaginárnost a vytváření fantastického světa, který však vyrůstá z toho přirozeného, reálného. Ovšem kde je hranice mezi reálně vysvětlitelným a nadpřirozeným?

Domnívám se, že všechny analyzované romány jsou schopny uspokojit i náročnější čtenáře a to zejména díky vícevrstevnatosti, kterou se vyznačují. Meyrink nás neustále odkazuje na kabalistické učení, u Ajvaze nalézáme mnohé filosofické přesahy a Hodrová nás nechává nahlédnout do teoretické oblasti literárního zkoumání. Pro mne osobně bylo nejpříjemnější setkání s díly Gustava Meyrinka a to zejména díky dobovému vykreslení atmosféry staré Prahy. Ajvazův svět byl pro mne snad až příliš přesycen bytostmi z fantastického světa a působil na mne nereálně a studeně. U Hodrové mne nejvíce zaujala třetí část trilogie, ačkoli je někdy složité orientovat se ve spleti informací a příběhů. Zvláště odzbrojující je autorčina otevřenost a citlivé vykreslení postav.

¹⁸⁴ MEYRINK, Gustav. *Golem*. Přel. Eva Pátková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5. s. 20.

5. Závěr

Cílem mé práce byla vlastní interpretace vybraných děl Gustava Meyrinka, Michala Ajvaze a Daniely Hodrové z hlediska zobrazení prostoru Prahy jako magického města. Tato středověká metropole má ve zmíněném pojetí bohatou historii, což jsem se snažila reprezentovat zejména na románu *Golem* Gustava Meyrinka. V současné době na tradici zobrazení Prahy jako mystického místa navazují zejména Michal Ajvaz a Daniela Hodrová, což je důvod, proč jsem si vybrala jejich díla k podrobnější analýze. Již samotné názvy analyzovaných děl (*Druhé město*, *Trýznivé město*) evokují spojitost s prostředím města, která pro mne byla rozhodující. Zvolila jsem romány, kde je město pojímáno jako hraniční prostor, ačkoliv zejména u Hodrové a Ajvaze nejsou tyto hranice pevně dány. Mou snahou bylo nalézt mezi těmito díly podobnosti a vyzdvihnout je, abych poukázala na návaznost tradičního nazírání Prahy jako města s tajemstvím.

Přínosem této práce by měla být samotná interpretace daných románů se zaměřením na zobrazování prostoru a to zejména pražských reálií. Prostředí hraje podle mého názoru ve všech třech románech významnou roli, Praha je zobrazena jako místo, které má své zvláštní poslání, což odkazuje k mystickému nahlížení na toto město. Otázkou také zůstává, jak se bude dále vyvíjet kánon pražského textu, jestli se nestane jen komerčním a dobře prodejným zbožím.

V samotném závěru práce uvádím také některé znaky, které spojují vybrané autory s literárním směrem nazvaným magický realismus. To už se ale blížíme k jinému tématu, které by si také jistě zasloužilo hlubší analýzu.

Resume

This work is focused on three selected prose authors. Specifically, the novel *Golem* by Gustav Meyrink, *Druhé město* by Michael Ajvaz and *Trýznivé město* by Daniela Hodrová. Emphasis is placed on showing the topos of the city of Prague and the search for similarities between different parts in terms of display space. The work of Gustav Meyrink represents a traditional introduction Prague as a magical city. To Daniela Hodrová and Michael Ajvaz is seen as followers of the traditional perception of contemporary Czech literature.

This work was also used theoretical works Daniela Hodrová. These include studies *Citlivé město*, *Poetika míst* and *Místa s tajemstvím*, which were very beneficial and valuable help in writing this work.

The thesis is divided into several chapters. The first chapter is devoted to the theoretical part, which is presented as a literary topos of the city and its functions are highlighted in a literary text. Then it proceeded to reflect itself in Prague, is recalling the rich history of medieval European cities, with reference to the perception of this city as a magical place. The various authors who are placed in groups and literary currents are gradually introduced in the next chapter. Then it proceeded to interpret and analyze the various works. Emphasis is placed on the Prague cultural studies, which are shown in various texts. Conclusion is a summary of common elements, which the author saw in the various texts. Attention is also paid to the concept of magical realism, where each work can be included.

Gustav Meyrink was intentionally chosen as the first author to highlight traditional perception of Prague as a place of mystical and mysterious. Hodrová and Ajvaz work was chosen because I believe they consciously continue in this tradition. I wanted to show interest in re-literates in these areas, which emerged in recent decades when realities of Prague experiencing its renaissance. Prague is shown as a harrowing space, the atmosphere is gloomy and depressing, but it is an area where new sprouts of hope, if one is determined to cross the border and go into the unknown.

The aim of this work is to underline the importance of the tradition of the Prague text which deserved its place in the literature. The question remains how this phenomenon will be further developed and if the concept of the magical city of Prague does not become only the mass commercialism.

Použitá literatura

Prameny:

AJVAZ, Michal. *Druhé město*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0378-7.

HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Praha, 1999. ISBN 80-86202-32-1.

MEYRINK, Gustav. *Golem*. Přel. Eva Pátková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-19-5.

MEYRINK, Gustav. *Neviditelná Praha*. Přel. František Honzák, Marie Honzáková. Praha, 1993. ISBN 80-85794-07-1.

Literatura:

ADAMOVIČ, Ivan - NEFF, Ondřej. *Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha, 1995. ISBN 80-85364-57-3.

BOBRAKOV-TIMOŠKIN, Alexander. Proměny pražského textu v české literatuře 20. století. In FEDROVÁ, Stanislava (ed.). *Otázky českého kánonu*. Praha, 2005. ISBN 80-85778-50-5.

BOR, D. Ž. *Bdělost, toť vše! Gustava Meyrinka cesta k nadmyslu*. Praha, 2002. ISBN 80-86159-39-6.

HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha, 2006. ISBN 80-86903-30-3.

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha, 1994. ISBN 80-85917-03-3.

HODROVÁ, Daniela. Smysl pokoje. In HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika míst: Kapitoly z literární tematologie*. Jinočany, 1997. ISBN 80-86022-04-08.

HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha, 1996. ISBN není uvedeno.

CHVATÍK, Květoslav. *Od avantgardy k druhé moderně*. Praha, 2004. ISBN 80-7215-214-9.

KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. Praha, 2001. ISBN 80-85844-79-6.

KREJČÍ, Karel. *Praha legend a skutečností*. Praha, 1981. ISBN není uvedeno.

LACHMAN, Gary. *Temná múza: Vliv okultismu na literaturu 18. až 20. století*. Přel. Radek Hanzl. Praha, 2006. ISBN 80-7207-608-6.

LUKAVSKÁ, Eva. „Zázračné reálno“ a magický realismus: Alejo Carpentier versus Gabriel García Márquez. Brno, 2003. ISBN 80-7294-100-3.

MACURA, Vladimír. „Příběhy trýznivého města. Portrét Daniely Hodrové“. In *Lidové noviny*, 17. 3. 1994. s. 3.

MACHALA, Lubomír. *Literární bludiště: Bilance polistopadové prózy*. Praha, 2001. ISBN 80-7243-139-0.

MENCLOVÁ, Věra - SVOZIL, Bohumil - VANĚK, Václav. *Slovník českých spisovatelů*. Praha, 2000. ISBN 80-7277-007-1.

RIPELLINO, Angelo Maria. *Magická Praha*. Přel. Alena Hartmanová, Bohumír Klípa. Praha, 1992. ISBN 80-2070383-7.

RULF, Jiří. „Matička má drápy. Jsou mýty obklopující Prahu skutečné?“. In *Reflex* 6, 1995, č. 45, s. 30-35.

STAROSTKOVÁ, Andrea. *Magický realismus v české literatuře a jeho afinita s literaturou světovou*. Diplomová práce. Brno, 2006.

STROMŠÍK, Jiří. Doslov. In *Magická Praha*. Praha, 1992. ISBN 80-2070383-7.

VURM, Bohumil. *Praga mystica: Město velké bohyně*. Praha, 2006. ISBN 80-86767-03-5.

VURM, Bohumil. *Tajné dějiny Prahy: Mystérium Karla IV. a Rudolfa II*. Praha, 2000. ISBN 80-7281-024-3.

Literatura v elektronické podobě:

ŠALDA, F. X. Židovský román staropražský. In *Soubor díla F.X. Šaldy, sv. 19*. [online] [cit. 2010-01-12].

URL: <<http://www.ucl.cas.cz/edicee/index.php?expand=/soubory/FXS/KP10>>.

Portál české literatury. *Michal Ajvaz*. [online] [cit. 2010-02-15].

URL: <<http://www.czechlit.cz/autori/ajvaz-michal/>>.

KUTRA, Oldřich. *Zánik, proměna, vyvstání. Prostor v díle Michala Ajvaze*. [online] [cit. 2010-02-19].

URL: <http://www.itvar.cz/archiv/11TVAR_07.pdf>.

Portál české literatury. *Daniela Hodrová*. [online] [cit. 2010-02-22].

URL: <<http://www.czechlit.cz/autori/hodrova-daniela/>>.

BIEGEL, Richard. *Z písmenek kule, z kona garáže? K historii a osudu budovy s kinem U Hradeb na Malé Straně v Mostecké ulici*. [online] [cit. 2010-02-19].

URL: <<http://www.zastarouprahu.cz/kauzy/mostecka/mostecka3.htm>>.

KOSKOVÁ, Helena. *Román jako hledání tajemství bytí*. [online] [cit. 2010-02-20].
URL: <<http://www.v-art.cz/zonty/edice/r-6939/tetralog.htm#5>>.

MACUROVÁ, Naděžda - KASAL, Lubor. *Příběhy v nás*. Rozhovor s Danielou Hodrovou.
[online] [cit. 2010-02-22].
URL: <<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/7.1996/6/4.png>>.

KOSKOVÁ, Helena. *Fenomén rozostřené hranice v současné české próze*. [online]
[cit. 2010-02-22].
URL: <<http://www.v-art.cz/zonty/edice/r-6939/tetralog.htm>>.